

ספר ששי

המפלגות בישראל, משפטי הנגד ביהודה הנגד, משפטי הוניה והנחיס
ענינו הקים בתורה התנגדות, קצת דעות הוניה והנחיס, שכלו בתורה שבעים.

פרק ראשון

המפלגות בישראל.

אשר חכמים הבינו מראש ולא כחרו מהגיד לאחר הנה בא במהירות נוראה וירושלים ירדה פלאים ומקדש ה' חרב ובני ציון חקרים הלכו שבי לפני צר. עם אברן מחסריהם החומריים גם חקירות הרוחניות באו ברע. התלאות אשר מצאום ושמו למשוואות את נחלתם וטובם פעלו תעצומה גדולה על טובם המוסרי, על מצבם הדתי על התורה ודרישתה. המחלוקות בין החכמים והמפלגות הדתיות אשר גברו בסוף ימי הבית כבר נתנו למט האיתנים מסרי עולמם הדתי עוד בטרם נרמס השארית האחרונה מחפשויותם תחת רגלי הכובש, ומה גם עתה אחרי אשר המקום אשר מאתו תצא תורה חרב, ומספר רב מהחכמים אשר היו נושאים אברו במלחמה! כמעט היו מתיאשים מתקוה לולא שרידי החכמים אשר נמלטו מחרב וממות ונשאו חן וחסד מלפני כובשים, לולא השתדלו הם להציל המורשה מאברון. בשום לב החבוננו בשלשלת המאורעות והכירו הסכנות האחרונות בעקבם והבינו בלבבם כי חובתם מעתה להתאזר נגד הסכנות האלה ולתת חוקה ועו לתורה. למטרה אחת והיא חיווק התורה הבינו תשוקתם מדעתם כי היא הנקודה הנאותה להחזיק עוד הקשר הלאומי הגרפה לסבת המאורעות, וביותר לסבת נפצתם בארצות.

בוה היו כלם לב אחד כי חוק התורה וקיומה הם מעתה החבל המקשר את אישי האומה הנפרדים והנרחים בכל פנות, אבל לא כן נשתוו דעותיהם בבחינת תעודתם המדינית. ברבר הזה חלוק לב העם מאו וחלוק גם עתה אחרי נפלו. מעת אשר שבו מבבל התעצמה המחשבה בקצות המשכילים בעם ומנהיגיו, כי החסן הלאומי איננו תעודת ישראל, אך תעודתו היא רוחנית בלתי קשורה בגדולה חומרית. ואף על כן תהכן אף בהבנעם תחת יד עם אחד, בלבד שלא יסכן מצבם הדתי. אם נתבונן ברוב המדרגות אשר עלו או ירדו בהם בעולמם המדיני מעת שובם אל ארצם והלאה או נראה כי בכל עת הספיק להם אף מעט מועד מאושר המדיני ונשאו וסבלו עול ושמיים בחלקם רק אם לא נשלחה יד בקרשם ולא הציקו להם משליהם להעבירם מרתם. אם גם הלכו בתקוותיהם בגדולות ובנפלאות, לא הפליאו עצה ולא עשו פעולות להחיש בכח ידם את אשר קו למ. ויען מה? יען כי לכם נכון באמונתו כי לא בכח ולא בחיל ירום ישראל ולא בחסן לאומי ובגדולה מדינית תנוח תעודתו, כי אם זה כחו לעולם וזה תעצומתו לחור ודור להתרומם התרוממות רוחנית על יד ההשכלה להגדיל תורתם ולהאדיר חכמתם נגד העמים. המלחמות אשר נלחמו המכביים בשונאיהם היו רק מלחמות לעמד על נפשם ועל דתם לא מלחמות הכבוש. אך מימי מלחמות המכביים האחרונים והלאה מאו הוחל להתחוק החפץ בישראל להתנשא אל חוסן לאומי; כי אחרי הוחל להסכן מצבם הדתי פעם אחר פעם, ובראותם כי בהבנעם תחת ממשלת עם נכרי גם תעודתם הרוחנית באה ברע, אז נוצרה המחשבה בלבם כי זאת התעודה קשורה בחפשויות מדינית בלתי מוגבלת, ומה נצמח גם החפץ להתנשא אל

הסן לאומי, במשך הזמן כנוח על גורלם סבל הרומי ויהיו לו עבדים ככל עמי אסיה, אז גדל זה החפץ כערך גורל העושה והמרוצה הנעשה בהם עדי כי הרוח הלאומי עבר ביהודה ופרש בנפיו במלא רוחב כל הארץ, והקנאים אשר נקראו פריצים כבר שמו להם חק לכל יעבור כי אין די לישראל הפשוט מוגבלת ולא יאות לו להכניע תחת שבט מושל כי אם חבבה לשים נפשו בכפו ולהלחם בעד חירות שלמה ובעד מצבו הלאומי בקרב העמים.* הדעות האלה היו לפעילות אדם והיו סבה להמרירה הנפלאה אשר מרדו היהודים ברומיים ואשר במפלגת ירושלים והרבן המקדש מצאה אתריתה. אמנם גם היו אנשים בעלי שם בקרבם אשר לא היו אחרי הקנאים ההם, ואשר באבדן הפשיותו בלתי מוגבלת לא ראו אבדן התעודה הלאומית. כן עברו ושטפו בעם שתי נטיות מדיניות בימי הבית האחרונים.

אז בימי המלחמה היו שתי הנטיות האלה לשתי מפלגות מתנגדות. המפלגה המושלת היו מבקשי המלחמה אשר דרך שלום לא ידעו ולא יכלו נשוא רשות עם אתר עליהם יען כי לדעתם אם יהרף ישראל ממצבו הלאומי אף אז חדל להיות לו התעודה אשר נתנה לו מאז היה לעם. אבל בעלי המפלגה האחרת היו אוהבי השלום הבוחרים להכניע תחת עול הרומיים, כי אמרו טוב לכרות אתם ברית שלום מלמסור נפשם על עקב חוסן לאומי אשר לפי דעתם איננו מתעודת ישראל, וכמעט אין אפשר להשיגו. כבר בעת המלחמה היה ראש לבעלי המפלגה הזאת השנית רבן יוחנן בן זכאי. הוא היה המציב אתו את כל איש מתוך ונוח הדעת, רבים מן החכמים וביחוד הנמנים לבית הלל. אלה המתונים בהענותם מפני פגעי זמנם ובהתיאשם מכל החמדות אשר היו להם מימי קדם הביטו ברוח שקט אל האותיות אשר תבאנה, וכל חפצם רק לפנות דרך אשר יובילם בשח אל תעודתם הרוחנית אשר היא להם התעודה האמתית. מכל מעשיו הגדולים אשר עשה ריב"ז לטובת עמו אין גם אחד אשר יעיד על בקשתו להרים עמו אל איתן מצבו הלאומי בחוקת יד, וגם לא במלה אחת יעיד קנאת העם לקבוצ' כחותיהם למען השיב חסנם הלאומי. אבל כן דעתו מאז כי רק בשובה ונחת תושע יהודה וישראל ובהתרוסמות רוחנית ירום כי אך לכך נוצר האדם הישראלי (אבות פ"ב) רק זאת יבקש אלהיו מאתו כי יעשה רצונו ותורתו ואז כל אומה ולשון לא ישלשו בו לדעה (כתובות ס"ו), כצוף דבש היו אמרו בהטיפו לעם בשבה השלום בין איש לאיש בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה (מכילתא יתרו פ"א) ואף אמרי נועם האלה יאמנו בכל דרכי חייהו בשומו פקודתו שלום עם העמים וכל האדם יחד (ברכות י"ז). אחרי המפלה הנוראה אשר נפל ישראל ואחרי אבדן השארית האחרונה משובו המדיני התחזקה הדעה הזאת בלב ריב"ז והנמשכים אחריו עוד חוץ רב. אף רבים מבעלי המפלגה האחרת הפכו לבם אל דעת המפלגה אשר היתה סתגורה לפנים. כי מעת אשר היתה יהודה למשימה ויושביה התפורו לארבע רוחות השמים הלא מתבררתם הלאומית נקרעה לאלף קרעים, והנה ראו עין בעין כי אולת יד ואפס כח לתפור את הקרעים ולחבוש את השבר, כי איך יבטחו בכח נפשם להשיג את החסן הלאומי האבוד בראותם נכח עמם את כח הרומי הנוחש אשר ינוח בכבדות על גורלם ותופש בעברתו את השפה האבדת את ישראל ולא ירפה מרפו משני עד אם הפריד כל עצמותיו לבל יתלכדו עוד לנצח? ומלבד זאת הלא רבו המכשולים על ידי פוזרים בארצות! כי בפוזר הוה נעדרו לאומה כל הכחות והמדות והתכונות הנדרשות לתקומת עם אל איתן מצבו הלאומי. על כן לפי חשבון המעשים הבינו בלבבם כי אך לשוא יעמולו להשיב את האבדה. לעמם הבחינות האלה על נקלה היו יכולים להתיאש מתמידות קיומם ומהאמונה בפקידתם להיות עם בקרב עמים אשר לו תעודה נצחת, אבל לא התיאשו. כי לבם נכון ובטוח באמונתו כי נצחיות האומה ותעודתה אין לה דבר עם חסנה הלאומי, ואך התרוסמותה הרוחנית והמוסרית

והמסרית תעודתה בכל מצביה המדיניים, אם מרומים תשכון אם בשפל שבתה והיא פקידתה נגדה לכל העמים בארצות נפוצותיה. בעת שפלות האומה זאת המחשבה נחמתה ומשען מסרי בצרתה. אם ראו מקדשם לחרבה, טובם למרסם וכבודם לעפר ישכן סלה, לא אמרו נואש, כי תורתם להם נשארה והיא תשפות להם טובות אשר ימלאו החסרון והאבדה. פעם אחת אחרי החרבן הלך ר' יהושע בן חנניה עם ריב"ז מירושלים, והיו בראות ר' יהושע את המהפכה התאונן על אבדן כל המחדים, על חרבן המקדש והמזבח המקום אשר התכפרו בו עונותיהם של ישראל. אבל רבו השיבו דברי נחומים לאמר: בני אל ירע לך דבר זה יש לנו כפרה אחרת שהיא כמותה, ואיזו? זו גמילות חסדים, כי חסד חפץ אל ולא זבח (אבות דר"נ פ"ד). מתוך הרברים האלה יציצו מחשבות הנביאים הנאמנים אשר מעולם לא מצאו חפץ בקרבנות. אמנם יתר על כן עוד ירמוזו מליו על המחשבה הנשגבה מתעודת האומה; אם גם המזבח והמקדש חרבו ונתק על ידי זה מחברת הקדש אשר חבר את כל אישי האומה אל ירע זאת בעיני הישראלי עד מאד ואל יתואש, כי תעודת ישראל האמתית היא רוחנית ומסרית והיא עתה מקדשו אשר בדר ה' ואשר תחת הרבות ירושלים לא נקברה.

לפי חשבון המעשים אשר נעשו ירע עתה כל איש מתון ונזון הדעת כי כמעט אבדה כל תקוה להשיג בכח עצמם את חסנם הלאומי. ובכל זאת לא שבתה המפלגה הלאומית כי לא כלם היו נוחים ומתונים. כמעט שנזחו מעט אחרי חרבן הבית מרוב התלאה אשר מצאתם, כבר עמדו אנשים מבעלי המפלגה הלאומית ולבשו קנאה כקדמוניהם הקנאים וחשבו מחשבות להשיג עוד הפעם חוסן לאומי בחזקת ידים. בראשם עמד עקיבא בן יוסף. הוא עקיבא אשר אמרו עליו בזמנו ששמו הולך מסוף העולם עד סופו מפני הכמתו ותורתו, הוא עקיבא הנודע על ידי מסעותיו אשר נסע לכל מקומות מושבות היהודים הקרובים והרחוקים והלהיב את הרגשות הלאומיות בקרב בני עמו המפוזרים למען יהיו נכונים למרידה כללית נגד הרומיים, ואף הוא עקיבא אשר החיש המרידה בעתה ועוד בימי שיבת דריתו רגש הלאומי והערה נפשו למות בעד עמו וחפשייתו. קשה כשאול קנאתו אשר קנא לציון, ולא יכולת יד לשלום עם הרחוקים ברעה, באמונה, במדות ובתעודה. אם אומות העולם יחניפו בחלוקות לישראל לאמר: הרי אתם נאים הרי אתם גבורים בואו ורתעו עמנו, או יפתום ברוב לקחם ואומרים נלכה עמכם ונבקשה את אלהיכם, אך קטרת חוֹעֵבָה היא לו וערלה אוננו משמוע דברי בלע וברוח אמונתו יענמו: אני לדודי ודודי לי אין לכם חלק באלהי ישראל (מבולתא דשירה פ"ג). הן אמנם כי רבים מחכמי התורה בזמנו חשבו כי מעת אשר נפלה ירושלים אין עוד תקוה על תשועת בשר וכל עצמם כי אחרי הפזור הגדול היתה כנסת ישראל כאלמנה מכל שבטיה ואין לה ישע עוד בלתי מאלהים לבדו באותות ובמופתים כי ממנו לא אלמן ישראל הגה ר' עקיבא לא חשב כן (איכה רבתי פ"ו היתה כאלמנה). אמנם נכון לבו ובמותו כי עוד לא אבדו כל הכחות מקרב האומה ורק דרוש רצון חזק להחיות הכחות האלה למען השיג עוד הפעם את מצבם הלאומי. חבריו נואשו מכל תקוה בראותם המהפכה הגדולה אשר נהפכה עיר קדשם ומקדשם, ולא מצאו כי אם דמעות לבכות על האבדה, אבל הוא — עם כל הבא עליהם — לא חדל לקוות: כי כאשר נאמנו הנבואות הנוראות ממפלת ירושלים ויהודה ועמו כן יאמנו גם הנחמות והיעודים מתקומתם (מכות כד.). דעות כאלה הכינו ייסרו בקרב המחשבה הלאומית בכל תוקף ועו, ועוד בימי שיבתו לבש עו כבחור להוציאה לפעולת אדם במרידה הגדולה תחת ממשלת הקיסר אדריינוס. אבל זאת המרידה היה לה אחרית נוראה כי חית אלפי אלפים מישראל בתוכה גם חית ר' עקיבא נפלו לרגלה חללים.

כן הופר הנסיון האחרון אשר נסו להתנשא עוד הפעם אל חסנם הלאומי. ואז ספו כל

נושאי המחשבה הלאומית באפן נורא, אבל המחשבה עצמה לא ספה עם נושאים. דור אחר דור חצבה להבות אש בלבות רבים מהאומה היהודית, ואף כי לא מצאו ידם לעשותה לפעולת אדם בכל זאת בכל זמן וזמן מצאה מאהביה אשר קראו לה דרושה. ואולם כאשר הזמן עבר ושנף הלאה והיהודים טולטלו מלמלה תמידית מארץ אל ארץ מממלכה אל עם אחר, וכאשר על ידי מעמדים ומאורעות רבים ורעים כל תושיה נדחה מהם ונעדר יותר ויותר האפשרות להוציא המחשבה הלאומית לפעולה ולהחיותה רוח חיים, גם אז התודעה המחשבה הזאת בקרב בעליה ונושאיها באופן אחר מאשר היתה לפנים. נחה שקמה עתה כל השתדלות מעשית להשיג את האבוד בכח ידיים ותחתיה קם אבל גדול ליהודים בעד אבדת הפשיותו המדינית ובבי ומספר על תרבו הקדש, והמקדש, ציון וירושלים. כל צעד וצעד בדרך הימים היה רשום באותות אבלותם. מי האיש אשר בנה בית תנכו ברמעות בוכרו את ציון, בכל שמחה כללית או פרטית התערבו רנשי אבל, בכל חגי היהודי, בשבתיו, במועדיו ובחדשיו עלתה ירושלים על ראש שמחתם. כן סבכרו האבל בקרב מושבותיו ובתוך קהל עדתו, אף כן לווה בצאתו חוצה בין גווי הארץ אשר חי אתם. שם עוד הגדיל האבל. ואיך לא יגדל? בראותו כי בכל אשר יפנה איבה נוכח עמו בבזו יקובל ובנאצה נפטר, יד כל בו לרעה וכל נקלה בו יתקל, הוא עם שסוי מכל זכות אנושית שותה לעג כמים ועושק אורתתו תמיד. ואף גם מעמד כזה התווק בקרבם הרגשות הלאומיות. אך חפץ אחר חי בלבבם, והוא, להשיג את האבוד. מקדש, מובה, ציון, ירושלים ומלכות הן היו הנקודות אשר אליהן עיניהם נשואות. בתרדמת התלאות היו כחולמים, והנה ירושלים כנפן לפניהם ובה שלשה שרינים, מקדש, מלך, כהן גדול (חולין צ"ב.), כי רק אלה היו מושבותיהם בהקיץ ובחלום! וכאשר יענו אותם נוגשים וידיחם בבזו וקלון כן הרבו הם להתבודד במערם, והגדילו המבדילים בינם ובין גווי הארץ והתנורו מהם יותר ויותר ברעות ובדרך חיים ובכל דבר חכמה בינה ועניני החבל. אמנם החפץ להשיג האבוד לא עשו לפעולת אדם, ברעתם כי פעלם מאפע ושוא תשועת אדם, אבל לנפלאות קותה נפשם נלגו אותה ומפתים בארץ כי יחיש ה' היום הגדול והנורא ויקים צמח צדיק אשר ינחם למחז חמצם. גם אז שתי הטפלות היו כמעט לאחת ונבדלו רק בזאת כי תקות הלאומיים היתה כי תוסד ותכונן מלכות ארצי ככל משפטיה וחקותיה ושאר המלכויות לא תבטלנה והבדל ישראל מהאומות לא יחדל, והמפלגה האחרת קותה לתיקון העולם כלו במלכות שדי וזיה ה' למלך על כל הארץ ויכירו כל העמים יחד את שם ה' כעמו ישראל; הלאומיים נושאים עיניהם לעבר ולעתיד אבל ההווה הוא להם תמיד עמק הבכא, אבל שכנגדם חיים עם החיים והולכים בעקבי זמנם, הלאומיים גוררים בעדם ואין להם עין ולב למעלות האומות וכרשיעים כל מעשיהם ודעותיהם אם טוב אם רע, ושכנגדם משלימים עם בני זמנם וארצם נושאים פנים לאומות אשר הם חיים בקרבם, ואף לבעבור זה הלאומיים לא יועזו ממקומם ללכת למסע דרות קדימה, ונגד זה המפלגה האחרת בכל עת כרתה בריתה עם תהלוכת ההכמות ועם רוח הזמן עשתה הווה מעודה עד היום הזה.

המפלגה המונחית מריב"ז על נקלה התפשרה עם המאורעות ואך לה יאתה דתהלה על קיום הדת היהודית, בשווהה בתיקוניה הדתיים את מצב הזמן נגד עיניה. התקנות והלמודים אשר נוספו ברור הראשון אחר התרבו אף בהם הפרוה על המדה, ותחת אשר בימי הקנאים הולירו והצמיחו חקים המכונים ביחוד נגד האומות ולא שעו אל איבתם וקנאתם נמצא עתה כי גם בתיקניהם שומרים דרכי השלום. ואף לזאת נתנה לב, רוב החכמים אשר בדור הזה נזמים יותר להקל על החקים מלהבכידם. וכן מלא פיהם משנה המלאכה ומתללים את חכמות העולם ומתעסקין בהן. לעמט מראות כאלה מי לא יודה כי דעת

דעות המפלגה הזאת מתעודת האומה פעלו תעצומה על תהלוכת דעותיהם הדתיות ועל תורתם. אך לא ארכו ימי המתינות האלה כי מעת אשר פרצה המרידה תחת ממשלת אדריינוס קיסר התלהבו הלבבות ורוח הלאומית עברה גבולות ומשלה ממשל רב גם אחרי נכשלו, ומעתה היא תגלה ותראה מראה חדשה. יותר ויותר הבדלו מכל העמים בדרך חייהם והתבודדו במעדם, בתשוקה עזה ונמרצה דבקו בדרישת התורה וחשבו בה מחשבות חדשות לא שערו קדמוניהם, כל תכונה קלה המיוחדת לאומה הקדושו ויתנוה לחק על ישראל מרצותם להיות שונים בכל מהגנים ברעות במדות ובחכמות אף במה שאינו נוגע בדת ואין לו דבר עם התורה. ועתה הלא זה דבר מובן מעצמו כי גם מהעת הזאת רבו הגבולות חדשות בדת ותרחיבו משפטיהם ומנהגיהם למען הרחיב המבדלים בינם ובין האומות. הלא דבר הוא אשר אדריינוס אחרי הפילו המרידה למשואות נצה שלח ידו בקדשו בני ישראל בדתם ובתורתם אשר לא עשה כן אחד מכל הקיסרים אשר לפניו, אין זאת כי אם שגם הרומים הבינו כי הרוח הלאומי ודבקות יתרה בכל דבר קטן בדת הן כמו סבה ומסובב ועל כן חפשויה דת בלתי מונבלת שזה בענינה עם תנכורת הרוח הלאומי אשר אחריתה תמיד המרידה.

בקרב המאה האחרונה אשר לפני התרבן יצרו הפנעים והמאורעות עוד מפלגה שלישית הם היהודים המשיחיים. וזמן רב בטרם נפל גורל ישראל לרעה ועד לא עשה רובי כלה לחפשויה ולממלכתו כבר בקצות העם אחזה פלצות ואמרו נושא לכל תקוה. במעשי הקנאים אשר קנאו לציון קנאה גדולה לא שמו במחשבתם, וכמו כן הגזרות הדתיות אשר נגזרו מאת הפרושים וכל דקדוקיהם לא היה להן כח לנחמם מינונם ומעצבון לבם. העושק והמרצח אשר סבבו מכל פנה, הגבלות אשר השיגו כמים ורחסם אשר קם למטה רשע החשיך בעדם את עולמם ולא האמינו בחיים. ואיה איפוא אחרית ותקוה למתיאשים כאלה? כה סבל מוסרי לנשוא ולסבול כובד המאורעות לא היה נחלתם, ורוח עצה ודעת גם היא לא נשאתם על עמלם, על כן השקיפו במחשבות חזיוניהם אשר בלתי מתאימות עם סדר העולם. ומה יסכן להם סדר העולם? הלא כלו נפל למשואות! מחשבות באלה העירו ועודרו את התקוה בקרבם כי קרוב יום ה' ויבראו שמים חדשים וארץ חדשה וסדרים חדשים בעולם החומרי והדתי. בזמן הזה עמד מיסד הדת החדשה אשר ברוחו ילין עז ומבוקשו ומאוייו מתאימים עם מחשבותיהם וקרא להם: היו נכונים ליום ה' כי קרובה ישועתו לבא לברא חדשות, להקים עולם חדש על שממות העולם ההווה התרב ולכונן בו מלכותו אשר תעמוד לעולמים ויבשר שלום וישמיע ישועה לאמר: שלמו ימי אבל מלא צבא התלאות בא הקץ ומלכות שמים נגלתה ואני אני הוא משיח ה' ציר שלוח לגאול ישראל מעמלו ולפרותו מיד צרותיו. בדברים האלה משך אחריו רבים סבני ארצו הגליל המאמינים לבשרותו. ולא יפלא זאת בעינינו, כי כן היה מאז וכן יהיה לעולמים מאשר מלא לב האדם סמנו זאת יאמין בנפש חפצה, (רא"ג היהדות ודברי ימיה 118), והנה משורש זה יצא מפלגת היהודים המשיחיים. היא לא היהנה לאומית ולא בקשה מלכות כמלכויות הארץ (ייתכן י"ה ל"ו) ולא המרו מעולם רוח רומי המשלה (מתיא י"ו ל"ו) והשתמרה מלחת לה תואנה לתרעומת (שם כ"ב כ"א), אמנם גם לא בקשה תקן משפחה האדם הכללית. כלכל בני עמו בעת ההיא כן בעינו המיסד הזה כל הגוים כאין, אך לכלבים ישה אותם ולחזירי יעד (מתיא ז' ז'). לא אליהם מלאכותו ופקדתו כי אם אל הצאן האובדות בבית ישראל (שם מ"ז כ"ד). גם לתלמידיו לא יצוה דבר לאומות כי אם ללכת בערי ישראל ולבשר שהעולם החדש ממדד לבא (שם י' כ"ג), ומלכות המשיח אשר תעמוד לעולמים בבית יעקב תמשול (לוקס א' ל"ג) ובה שנים עשר תלמידיו ישבו כסאות למשפט לשנים עשר שבמי ישראל (מתיא י"ט כ"ט), וככן ההלכים בשיתו, בתחלתם לא

לא נברלו משאר היהודים הפרושים במעשיה ומשפטיה וברעותיה הרתיות כי אם באמינותה אשר האמינה במשיחותיו של המיסר. האמינה לבשורתו כי קרובה מלכות שמים לתלות, כי הוא המשיח אשר עליו בספר דניאל כי יבוא עם ענני שמים, והאמינה כי הבן אדם הזה אחרי שמקור מחצבתו השמים יש לו תכונה אלהית, ועל כן לא מצאה תפלה במה שהמשיח קרא עצמו בן אלהים, האמינה לדבריו כי פור התפוררה העולם ההווה והימים המעטים אשר עור יהיה קיים יהיו ימי הכנה למלכות שמים הבאה בקרוב, להבין נפשם בתשובה (מתיא ד' י"ו), להמחר מחלאת העולם הזה אשר כלו הייב (לוקאס י"ג ה') לבבון קנינים ומניים כי בעלי הממון לא יבואו למלכות שמים ונחליה לא יהיו כי אם העניים בין בממון בין בדעת (מתיא ולוקס בכ"ט), האמינה כי נגזר מאריך ההיים מפשע עמו ומיתתו כפרה לכל עוונות הדורות, כי קם לתחייה אחרי מותו והוא הראשון בתחייה המתים, וכי לא יארכו הימים ונגלה הבן אדם בענני שמים ליסר ולכונן מלכות שמים. אלה ובאלה המחשבות אשר נברו ועשו חיל בקרב המפלגה הזאת.

הנה כל איש המשכיל על דבר ומכיר תכונת היהודים היה יכול לשער כי רעות חדשות כאלה אשר הפיצו או בארץ לא המצאנה און שומעת בין היהודים הפרושים. כי מה מהן היה נאות לקחת לבם. האם הדורשים ומשלים היפים? הלא להם לא היו חדשים! בכל רגע שמעו באלה בבתי המדרש לפרושים, ואמנם האותות והמופתים אשר ספרו מהם העם לא האמינו בהם הפרושים כאשר לא האמינו המשלחת, הלא זה תכונה מיוחדת ליהודים מאז ומעולם, בכל עת היו בעלי אמונה והיו מאמינים באמונה שלמה בנאולה העתידה, אבל בכל זאת אם באו לירי נסיון היו מתונים מאד באמונתם ולא היו אצים להאמין לכל ועל כן היהודים המשכילים גם בקרב אגותם לא קוו כי החדשות אשר נבראו בארץ תקובלנה מכל האומה היהודית. בין מטה המשכילים היה אחד מילדי העברים אשר ידע היטב בטיב היהודים גדל בבית מדרשם כי היה לפי דברו מתלמידי רבן גמליאל הזקן ונקרא בשמו שאול הוא הבין בלבד כי תורת המפלגה הזאת לפי כונת נותנה בעצם תומה לא הדיה לה אחרית ותקוה בקרב עם היהודים בכללם הדבקים בקבלתם ולא יוציאו ישן מפני חדש. על כן דרתיב בנפשו עז לנהג תורתו במסלות חדשות ולמסרה חדשה במסלה העולה דרך הגוים, ומטרתו: להפיץ תורתו ובשורתו בקרב העמים, ויודיע כי היה דבר המשיח אליו במחזה לאמר: כי הוא כלי חפץ לו להשלים חפצו לשאת שמו ותורתו כאל היהודים כן גם אל גויי הארץ. ובכן הצליח להעמיד שטה חדשה בבטלו המצות המעשיות אשר בתורת משה ואמנם השטה הזאת נתקה התחיל האחרון אשר חברה המפלגה הזאת עם היהודים ותתי לעדה מיוחדת אשר לא היה לה דבר עור עם חקת תורתנו במעשיה ורפתה ידה מכל מצות המעשה, ורק החזיקה במצות המוסר והשכליות אשר בתורת משה והנביאים.

ואמנם מעת הזאת אשר שנתה תורת המשיחיים את מעמה ועוובה עמדתה היהודית ללכת בעצת שאול מסלות חדשות גם מאז הנדילה לעשות תעצומה על השתלשלות התורה שבעל פה בפנים שונים, בשומנו לב על קצות דרכיו ועל תורתו הלא יגלה לעינינו כי היו חכמי הפרושים לחוצים להתגרר בעדם ולתת משמר על קבלתם שקבלו מאבותיהם. הנה היסוד הראשון לתורתו היה כי כל מה שהוא דורש ומלמד איננו מחכמה אנושית כי אם בא לו ברוח הקדש מאלהים (אל הקורניסמים א, ב, ג, ד), יען כי האמינה במלאכות משיחם ובמשיחותו מביאה לידי רוח הקדש (בכ"ט) לא לבר את היהודים כי אם גם את הגוים המאמינים (שם י"ב, ג' ועור). וזה הוא הפרת עיקר מעקרי תורת משה ובחירת עם ד' להיות סגולה לכל העמים ואף כמו כן הופר העקר משריית רוח הקודש והנבואה אשר חלק ה' לעמו ואמר בפירוש כי בכלל און יחרון ליהודים על הגוים אחרי שאלה כאלה מזורמים בחטא (אל הרומים ג' ט') כזיהום קרמוני אשר לא יסור

יטרה כי אם על ידי האמונה במשיחם (שם כ"ד, כ"ה). דעות כאלה אשר הפרו מחשבות תהלתם וגאונם, היו ליהודים למורת רוח והוכרחו להתאזר נגדו בכח, לואת התעורר לב חבטי הפרושים לפרסם כי לא כמחשבותם מחשבותיהם בכל תורתיהם ודרשותיהם לבל יתנו דעות כאלה לבוא אל בית ישראל ועוד הנדילו מצותם להשמר מדעותיהם אחרי שנשלח יד במצות המילה והגריעוה מערכה מדות עוד אות היהדות וכן כתוב באגרת אל הקורנטים האמנם שהמילה (שהיא אות היהדות) היא תועלת למי ששומר את התורה אבל למי שלא ישמרנה נהפכה המילה לערלה, ועל כן גם להפך בעלי הערלה (שהם הנוים) בעשותם הצדקות בתורה גם ערלה נהפכה למילה. (שם ב' כ"ה, כ"ו) ותחת זאת העלה את המילה למדרגת אות קדש, להיות אות חצני לכל הבא להתחבר לחברת עדתם ובלבד שיטבל על שמו של משיח. ולא את המילה בלבד במל כי אם ידו נטויה על המצות המעשיות באמרו: כי זכות האדם רק באמונה הנוח ועל ידה תושג גם בלי מעשה החקים שבתורה (שם ג' כ"ה). והנה ליסוד שהצדקות והאמונות הן עיקר התורה ושמירתן פועלת יותר מהמעשה. והוציא מזה התולדה כי מעתה פמורים מחקי התורה, ותהיה עבודת האלהים בדרך רוחני המיוחד לא בברכים ככתבם ובדקדוק האותיות (שם ו' ו'). כן כללו של דבר. אבל גם על הפרשות מפרש דעתו לאמר: בענין מאכלות האסורות ושמירת השבת והמועדים יהיה תורת כל אחד ואחד בידו, ברצונו לעשות וברצונו לחדל (שם י"ד ב', ה' אל הקולסים ב' כ"ה). וגדולה על כל אלה תלמודו מהמא אדם הראשון אשר בו הטאו כל בני אדם (שם ה', י"ב, י"ח). ולהשביט החטא הזה לא פעלה התורה מאומה אך להפך עוד עוררה את החטא (שם ו' ו') ולולא התורה היה החטא כלא היה (שם ח') ואם אין תורה אין עבירה. ועל כן-היא פועלת חרון (שם ד' ט"ו). ועתה אלה היסודות והמשפטים הלא כנכרים נחשבו לפרושים ולפי אמונתם המקובלת ראו להתעורר נגדם בדרושיהם ובתלמודם ובתקניהם וקבעו מסמרות בתורחם והחזיקו והתאמצו בהמקובל להם והשתדלו להרחיק בני עמם מכל כמו אלה. היהודים המאמינים בכל עו בנצחיות תורת משה המאמינים כי לא יחליף אלהים ולא ימיר דתו לעולם איך לא יתעוררו באמור אליהם מפורש כי באה עת במול מקצתה והגיעו הימים אשר אמר אלהים אין לי בה עוד חפץ? ואומר מפורש שמשא לא נתן התורה כי אם לזמן קצוב. בעת ילדות האומה היתה עומדת תחת שלטון החקים, וכאשר ינהג האומן את ילד קמן כן היה ישראל מונהג על פי חקים הנאותים לילדותו. זמן הילדות התמיר עד עת בא זכות האמונה והיא במלה תורת משה (אל הגלטים ג' כ"ד, ד' ב. נ. אל הרומים י' ד').

למען שים מעצור נגד הדעות המתחדשות האלה כוננו חקים רבים ושונים, ולהלך לא מעט מהתורה שבעל פה היו אלה הדעות הסבה הראשית. הן אם דרשו הקרמונים בענין הנביא: אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, (ת"כ בחקתי פ"ג), ונחשב להם המדרש הזה כאלו הוא מקרא מלא עד שדברו ממנו כמו ממקרא מן התורה באמנם: והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה (יומא פ. ובכ"מ), הלא יפלא על מה עשו ככה חזק לשורש הזה אחרי שזמן הנביאים הלפה מועד ומועדים רבים, ולמי נכונה האזהרה הזאת? אם לא נגד הבאים בכח הנבואה ורוח הקודש לבטל דבר מן התורה אשר נצחית תחשב להם ובלתי נתונה להשתנות לעולם ויפה עשו בעתם חבטי הדור הראשון אחרי החורבן, אשר בו הוחלו דעות כאלה להתחזק ולהרחיב גבולם, להגיד ולהודיע קבל עם כי לפי היסודות המקובלים באומה אין מתעוררת המשיח לחדש או לשמא להוסיף או לגרוע דבר בתורה (עריית פ"ח ט"ו) ואין רוח הקדש מכריע בספקות בעניני התורה וכל שכן שאינו מבטל את התורה (ב"ט גמ:), הן אם נבינה בכל פרקי דברי הימים ליהודים וגשומר על דרכי כל הכתות אשר היו בישראל מעולם, לא נמצא אף אחת שהמילה

שהמילה ספק בנצחיות התורה לאמר שהיא עתידה להתבטל באיזה זמן מן הזמנים ושהתורה נתנה על תנאי ואמנם עתה אחרי שהדעות מביטול התורה בזמן מן הזמנים ומנחיתתה על תנאי ילדות האומה פרצו לרוב בקרב הארץ וכל ספק מצאו גם בישראל מאמינים אף על כן היו חכמי הפרושים מפרסמים בדרוק רב שאין התורה עתידה שתבטל (ירושלמי מגילה פ"א ה"ח) וגם לא נתנה על תנאי (מכילתא יתרו פ"ב) להעיר לב כל איש ישראל אשר נאמנה רוחם עם קבלת אבותיהם אל האמונה בנצחיות התורה וכמו כן אך לשפת יתר יחשב אשר החבמים ינידו מפורש כי על ידי קבלת התורה פסקה זוהמת החטא של אדם הראשון (שבת קטו.); היהודים הפרושים אשר פיהם מלא משיבת התורה והיא להם סם חיים ועין חיים ותכלין נגד היצר הרע, כאמת לא חשבו טעולם מחשבה זרה בואת ואין צורך לברר שמקבלי התורה אינם עומדים תחת זוהמת החטא של אדם הראשון, אבל יען כי הרעיון הזה מדבקות הטאו של אדם הראשון בכל צאצאיו וכפרתו בדם המשיח שם לו שורש גדול בלמודו על כן גם חכמי היהודים ראו להגיד קבל עם את דעתם בפנה הוות ולהודיע בפרסום כי לא כן דעת תורמם וקבלתם. הרבה מאד התעוררו החכמים בדורות האלה להתנגד לתורתם מהמילה אשר בטלה והעמיד במקומה המכילה בקבעו שתספיק המכילה בשמו של המשיח במקום המילה לכל הנכנסים בברית אמונתם אף על כן העלו את המילה למעלה רמה ונשגבה מכל המצות ולא מצאו מלן דים לרבות בשכחה ולהורות נודל ערכה (נדרים לא. מכילתא יתרו פ"א) ודרשו שלא יכנסו הגרים לברית אלא, במילה ומכילה (כריתות ט. יבמות מו.). אף בענין ערך מצות התורה והחירו החכמים באודרה מופלגת לבלתי הברל בין מצוה למצוה ולהיות זהירים במצוה קלה כבחמורה (אבות פ"ה ובכ"ם) לשמור ולעשות החקים כמו המשפטים (ת"ז אחרי פ"ט), ואין רשות להרהר אחרי החקים שהצטט משיב עליהם לאמר מעשה תהו הם (יומא סו.); וכל זה נגד אלה אשר המציאו ההבדלה בין מצוה למצוה ומוסרות החקים פתחו.

ועתה עינינו רואות כי תורת זה המשולח פעלה תעצומה גדולה על התורות אשר אוננו וחקרו ויסדו חכמי התורה שבעל פה. כאשר הוא וכל חבורתו מתאמצים למשוך את הגוים אחריהם אף לערך זה השתדלו החכמים להרחיב עוד הפרוד ולהתרחק מהם יותר. ומה היה אחריה זאת? כי נולדו סייגים וגזרות וחקים חדשים אשר נאותים להרחיקם תכלית הרחקת, וכי השתרשה והתחזקה הדעה הלאומית יותר ויותר בקרב היהודים, ומעת אשר הוא וחבורתו בחוץ ירונו וברחובות נתנו קולם לאמר: אנו ישראל ופקודתנו לתקן כל העולם כלו ולהביא בברית מענו את כל הגוים, והכחישו בחירת ישראל ודרסו מאפל המצות אשר הבריל בין ישראל לעמים, וקראו בקול עז כי היעודים אשר נאמרו לישראל אינם עוד מיוחדים לו לבדו, מעת ההוא התאבצו והתחזקו הנאמנים בברית אמונתם המקובלת נגד הסרים מאתם וינפלו וינשאו המחשבה הלאומית להיות נברת ושמו לה משמרת מפני מבחשיה. אמנם מלבד התעצומות הפרטיות, עוד פעלה המפלגה הזאת תעצומה כללית על החיים הדתיים בין היהודים. הנה ידענו כי מפלגה אחת קטנה היתה בין היהודים אשר אמנם קצות דרכיה ומשפטיה נודעו אבל דעותיה וסודות תורותיה היו נסתרים ונעלמים מעין כל אשר לא מתבררה. המפלגה הזאת היו: האססים. במקור אלה יצאה ראשית חברת המשיחיים. אמנם לא ארכו הימים והנה בטלה התולדה את המקור אשר ממנו נזקרה. כי מעת אשר התחזקו המשיחיים והיו לחברה מיוחדת עלו בה רוב האססים ואך מקצתם אשר נפשם לא הפצה בחדשות אשר חדשה תורת המשיחיים, ובפרט מעת אשר שנו פניה ורפשיטו מעליה התכונה היהודית, התפרדו מעל אחיהם ועלו בין הפרושים. והנה זה יורה הנסיון כי כל חברה אשר בבחשך מעשה ומסתירה דעותיה מעיני כל אשר לא מבני החברה כי לעת הבטלה ויתחברו אישה עם חברות אחרות כי זה תמיד גורם נאמן שנבעו מצפוניה וננלו לאור

לאור מסתריה ועתה אף כן היה לתורת האמים אחרי אשר קצתם עלו בין המשיחיים וקצתם בין הפרושים, נגלו סודותיהם ונודעו מסתריהם וכדרך הזה מצאו מקומם בספרי התורה שבעל פה (ועליונעק במבוא לביה"ס ח"ג XXI) ועל כן אחרי שהמפלגה המשיחית אחת מן הגורמים את הפעולה הזאת אף לבעבור זה נוכל לאמר בצדק כי גם מצד הזה פעלה תעצומה על התורה שבעל פה. ואמנם תעצומה כללית גדולה מואת הפעילה עוד מצד אחר, וזה מצד התנגדותה העזה נגד הפרושים ותורם. אם נבוא במשפט עם כל המעשים המסופרים בכתובים ובנין להסיר הקליפה מן ההון, את ההגדה הפיוסית מן המעשה אשר נעשה באמת, או נשפוט ונדעה נאמנה כי אחת מהסיבות דראשיות אשר הולידה ההתנגדות היתה מרת רוחם נגד תורת הפרושים כי לא רצו שאת משא הגוהות וכל המון התקנים אשר הורו והזנו ממדרש התורה, ומה נפשם על אשר חכמי הפרושים עשו — לפי מאמרם — את מדרש ההלכה לעיקר הענין לענות בו את רוחם והלק האמונות והדעות שבתורה רק לדבר חפל. התרעומת על תורת הפרושים הוא הצד השווה בכל כתובתם בכל ענין ובכל מקום הלא הם מעליבים בפרושים וישיתו אשם בנפשם על אשר בודים — לפי דבריהם — מצות ותורות מלבם ומחוקים מסרת אנושית ומבטלים מצות אלהים למען העמד תלמודם (מתיא ט"ז, נ'. מרקס ד' ח'), וקוראים את תלמודם של הפרושים שאור שבעיניהם (מתיא ט"ז י"א), וחוכרים רע וחדפה על נפשם לאמר: כי הם נותנים עול גדול על בני אדם אשר לא יוכלו שאתו והם לנפשם בלתי עושים את אשר יורו לאחרים לעשותו ואם עושים אינם עושים רק למען הראות כצדיקים לעיני בני אדם (שם כ"ג, ג — ה), בונים ומשפילים כל צדקתם באמרם כי איננה צדקה תמימה ובלתי עשויה באמת וביושר ולא תשיג שר שמים (שם ה' כ'), אך תנפים ומשגי המימים בדרך יקראום עושקים עושק ומרים שק מדרקקים על חם השערה ומניחים מצות המרות (שם כ"ג, י"ג — ל'), מתוכחות קשות כאלה הלא נשפוט בצדק כי בקצות העם פרצה התרעומת נגד תורת הפרושים. הלא לבד הצדוקים קמו נגדה כי אם גם מקצת העם הגמנים עם הפרושים החלו לתת תפלה בתוהרתם ורצו לפרוק עול גזרותיהם ותקניהם מעל נפשם. אמנם זה דרך הפרושים סאו כי במקום אשר עמדו נגדם מתקוממים לתורתם לא היו נוחים לדרצות, לא נשאו פנים למתאוננים, כי סוד מרתם לא ידעו כל פשיה לא הבריו, אך שמרו תורתם מכל משמר וכל דבר קטן בה עוד יותר ונצורו. ותחת הקל עול הקידם כמשוא פנים למנגידים עוד הכבידות ושמו נדר לנדר ומשמרת למשמרת. כן נהגו בכל עת נגד הצדוקים וכן עשו גם הפעם, בכל מאמצי כח וביתרון עו עשו חוזק לתורתם וחשבו לשבר כח ההתנגדות. ועתה נבין את המראה אשר נגולה לעינינו בדור הזה ולאחריו. מדרש התורה הרחיב גבולו כמעט לאין קץ ולכל חקי תורתם הוציאו להם עורה מתורת משה בה בקשו דמוים אשר ירמוון לפי דעתם על ההלכות על דקדוקי הסופרים ופירושי הסופרים. ובעת ההיא היו מתאמצים למצוא בתורה הבתובה רשמים על מציאות תורה המקובלת בעל פה ועל מציאות פירושים המוחסים למשה מסיני. ובאמת כל מדרשי המקרא המלמדים שנתנה תורה ופירושה והלכותיה ודקדוקיה מסיני הם ילדי הזמן למן הדיברן והלאה, ואף מדרש אחד המדבר מפנה הזאת לא מצאנו שיהיה מיוחס לאחד מחכמי הדורות אשר היו לפני הדיברן. וכל זה למען יתום פי מנגידים ומתרפדים אשר חרפום כי בודים תורה מלבם וכדוות כן אמת נכון הדיבר כי הגלות חברת המשיחיים והתפשטותה פעלו תעצומה גדולה על רבמניו והיו אחת מן הסבות אל הרחבת התורה שבעל פה ועורה בלא רצות כי השיגה מעלה עתה גדולה מאשר היה לה לפנים.

כל אלה התעצומות באו מקרבם ומסוחר מתניהם, אמנם יתר עליהם הפעילו תעצומות על נושאי התורה שבעל פה אשר באו סוחר למתנה והדחות; כי אין להכחיש כי גם מצד האומות

האומות אשר חיו אתם נפעלה תעצומה על תורתם. להבין את זאת נלכה נדרשה לדעת תכונות אלה האומות משפטיהם וחוקיהם הלאומיים כמו הדתיות, כי אז נראה כי יתום גדול יש ביניהם ובין כמה חקים ומשפטים בתורה שבעל פה, ויודע לנו כי לפעמים נסדו חקים רק בעבור התנגד למשפטי הגוים המגונים והמתועבים ואף לפעמים למדו מהם וקבלו דברים אשר נראו להם טובים ונכוחים והעלוס על תורתם.

פרק שני

משפטי הגוים ביחוס לתורה שבעל פה.

מעת היות ישראל לנוי היה גורלו לחיות בקרב גוים זרים ולהתערב עם שונים מהם בדת, בדת ובמשפטיהם, ובגלל הדבר הזה למדו ישראל ממעשיהם. מי זה יכחיש כי בשבת ישראל במצרים וחיו עם יושביה, כי קבלו מהם דעות ואמונות ומשפטים טובים וגם רעים יפים ומתועבים. מפורש ושום שכל נזכר בתורה כמעשה ארץ מצרים ונודרו כללתי עשותו, אשר זה אות כי המעשה ההוא מצא את חן העם. מצורת מקצת מצות וחקים נראה כי הם נתונים לבני ישראל בתורת התנגדות לחקים אשר למדו בשבתם במצרים ודרגילו לעשותם. הלא מעדות התורה עצמה נבין כי לא צותה להם להביא את זבחיהם אל פתח אוהל מועד רק למען לא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים (היא עבודה מצרים) אשר הם וזנים אחריהם (ויקרא י"ז, ז). ואמנם אך למותר להרבות עדים על זה הלא כל קורא בתורתנו בשום לב יודע כי כן הוא. רק זאת יאתה לנו להגיד בפה כי בהיותנו רואים כי המחוקק שם עין ולב על חקי הגוים ומתאמץ ליסד ולכונן חקים אשר יהיו משמר בפני פרצת חקי הגוים על כן סבת הרבה כחקי התורה ומעמם ראוי לנו לבקש בחקי הגוים ומשפטיהם ואם נבקשה לשוא לא נאמר כי החקים אינם אלא גזירות ומחוקקם העלים מעמם בכונה כי אם נאמר כי בית הוסדם היה מעמם ידוע למשכילים מדעתם משפטי הגוים, רק ברוב הימים גם הגוים שנו משפטיהם ונשתכחו מעמם מעט חקיהם ועל כן בהכרח נעלם גם לנו מעט מרובה חקי התורה אשר נוסדו בראשיתם בתורת התנגדות אל חק הגוים ומשפטיהם. אף כמו כן אין כל ספק כי לא בטלה התורה חקים ומשפטים קדמונים אף אשר היו מעשה ארץ מצרים אם לא נוסדו על אמונות מפליות ולא יביאו נזק לחייהם המוסריים אף כי בהיותם להם תועלת. חן מצות מילה, מקצת מאכלות אסורות, שושן מוטאת הגוף ומדתו, יתרון בגדי פשתן ושש על בגדי צמר לכהנים, וכמה מנהגי אבילות, רוב השנים והארבעים חמאות מות אשר למצרים הלא מצאו מקומם בתורת משה. גם אם נתבונן באמונות ודעות הבבלים הקדמונים אשר מהם יצא אברהם אבי כל בני עבר ובאמונות הכנענים ודעותיהם אשר בני ישראל ירשו את ארצם וישבו עמם הלא נמצא לפעמים שווי נפלא בין אלה ובין דעות תורתנו, כמו שגם מצד האחר גדר חק התורה בעד ישראל לשמרו מכל דעות ואמונות מגונות אשר משלו בקרב הגוים האלה. כלל הדברים כי לא התעבה התורה מעשה מן המעשים יען היותו מעשה הגוים כי אם הזהירה להשמר ממעשה הגוים אשר הם מתועבים. אחרי האמת והדברים האלה לא יספיק לנו כי מעת אשר הלך ישראל בגולה בבבל והתפורר בארצות בבל, פרס ומדי, ולמדו לדעת אמונות אלה הגוים ודעותיהם ומשפטיהם, כי גם מעת ההיא קבלו מצד האחר דעות חדשות והוכרחו מצד השני לקבוע מסמורות למען הרחק קצתן וזה היה פעלו תעצומה חדשה על הרחבת התורה שבעל פה, והיא — התעצומה הזאת — עוד גברה למן העת אשר לימדו התורה שבעל

פה התפשט בבבל ונוסדו שם ישיבות גדולות והיה לרוב התחברות בין חכמי היהודים והבטיב בבל וגדוליה.

הנה אין להכחיש כי תורת הפרסים היה לה כח המושך למשוך עיני היהודים ובחינתם עליה יותר מתורות עמים אחרים, יען כי ראו כי יש שווי ודמיון נפלא בין קצת חקי הפרסים ובין חקיהם. ובאווה ענינים אשר היו משותפים להם בעיקריהם כמו בעניני מומאות וטהרות עוד היו הפרסים מפריזים על המדה ומחמירים יותר מחק תורתנו. הדבר הזה נרם בלי ספק שהיהודים הפריזו גם הם על מדת תורתם והרחיבו מקצת ענינים דתיים למען יהיו מוכדלים על ידי חומרותיהם מכל העמים, כי כן משל בפי בעלי התלמוד מי איכא מידי דלישראל שרי ולנכרי אסור? ואף גם הדבר הזה יפרוש אור על המראה אשר נראתה בומנים הראשונים אחרי עלייתם מהגולה כי התרבו דיני המומאות יותר מדי. והלא כבר בימי הוקנים הראשונים אשר חיי ופעלו לפני מלחמות המקבילים גדלו ורבו מאד ההוכחות בדיני המומאות (ח"א צד 111). ואולי גם בזה מונח סוד ההומרא שהאשה שראתה טפת דם כתרדל טמאה נדה אשר החכמים עצמם העידו כי לא נוסדה זאת ההומרא לא בתורת משה ולא בתורת הוקנים כי אם בנות ישראל התמירו כן על עצמן, ועל כן אפשר מאד כי בנות ישראל ראו שבנות הפרסים נהגו כן — כי באמת כן הלכת הפרסים — ונהגו כמותן, שלא תהיה תורה שלמה שלנו אלא כשיהיה במלה שלהם. אמנם מה לנו להשפיק בהשערות הלא קדמונינו עצמם העידו באמונה ובתום לבכם כי לא נמנעו מלקבל דעות פריסיות, ואמרו בפירוש שמות החדשים ושמות המלאכים עלו אתם מבבל (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ה) ויתברר לנו כי אמת נכון הדבר בראותנו כי בכתבי קדשנו הראשונים אין רמז קטן משמות מלאכים ולא מכתות מלאכים שונות, ולא ידעו ממציאות שרי מעלה ולא ממלאכי הפנים וממערבת מלאכי רעים כנגדם, ואין זכר לשרים אלהים אשר לכל אומה ואומה, אבל בכתובים אשר נכתבו בבבל ולאחר עלייתם כבר נזכרו השרים הראשונים ומקצתם בשמותם, ונזכרו שרי ישראל ופרס ויון (דניאל ח' — י"ג) ובנבואות יחזקאל נרמז על ששה מלאכי הרעים (ט', ב. ג.) ובספר מוכיח נזכרו שבעת שרי הפנים (טוביה י"ב) וכל אלה האמונות השינו הרחבה גדולה בכמה ספרים של סופרי יהודים קדמונים כמו היוכלים חנוך ועזרא דרביעי, ונפוצות הנה ודנה על פני ספרי התורה שבעל פה בתלמודים ובמדרשים. ואחרי היות הדבר גלוי וברור לפנינו כי כל האמונות והתורות האלה לא צמחו אל אדמת היהדות וסופרינו הקדמונים לא ידעו מהן, ונוכח זה מצאנו כי כל אלה הן יסודי תורת הפרסים, ואין בהן דבר גדול או קטן אשר לא ימצא הונתו בתורחם, על כן ראוי לנו שלא נקח עדות הקדמונים ככתבה ובדקדוק לאמר כי באמרם שמות המלאכים עלו אתם מבבל לא יובן זה רק על שמות המלאכים בלבד ולא על דבר זולת זה, כי אם נאמר, יש בכלל הזה כל האמונות והתורות מן הנמצאים הרוחניים בבחינת שמותם מעלתם ופקידתם וכמו אלה כן גם האמונה ברוחות ושרים ומיזיקים עלתה אתם מבבל (1).

אלה הציוורים הדמיוניים מהנמצאים הרוחניים תקפו מאד על דעות היהודים ולא יכלו להמלט מהם, עד כי לפעמים שחתו בגללם דברי התורה הנעימים. הן אם נתבונן בהגדת הפרסים מן האמחוספנדרם שהם ששת המלאכים הראשונים הסובבים את כסא ארמוצר (הפועל המובן) אשר בהם נמלך בבריאת האדם ובהם נעזר בבריאת העולם, הלא גלוי לעינינו כי על זה רומזת האגדות אשר בספרותנו משבעת שרי הפנים (טוביה שם) ומשבע המכות המשמשות לפני כסא הכבוד (אברד"נ פ"ו) והיא גם היא יסוד האגדה: שבשעה שבקש

(1) אף שכבר נמצא שם שד בתורה: יובנו לשרים לא אלה. ובתהלים ריבזו את בניהם ואת בנותיהם שם טושנו מין פ"ו. אמנם בתלמוד ובמדרשים מושגו אחר. ועי' רמב"ן עה"פ אהרי.

שבקש הקב"ה לברא את האדם ברא כת של מלאכים ואמר להם רצונכם נעשה אדם (סנהדרין לח:), וחשבו כי לכונה הזאת אמרה התורה בבריאת האדם לשון „נעשה אדם”. וכן ממליצים מאמר הכתוב: „קול התור נשמע בארצנו, הנציגים נראו בארץ, שוה התור מכון על המלאך הנקרא רדיא הממונה על השקט הארץ בממר השמים אשר ציוריהו להם בדמונים בתבנית שור ועל כן בעת שקול התור נשמע בארצנו או הנציגים נראו בארץ (עי' יומא כא. העניית כה:). והנה האנדה הזאת משר הממר הלא פרסית היא אשר הם מבנים את הממונה על הממר בשם תיר מהות לו תבנית שור והיהודים לקחה ונמנעה על אדמתם ולמען החזיקה נחנו לה רמז בכתבי קדשנו. ואף כן נחשבה להם האמונה ברוחות בשדים ומזיקים כאלו נוחה מבין היהדות ונתנו לפעמים כונות וזרות לכתוב למען תת סעד לה וסמך בתורת משה (ברכות ה. פסחים קט. ועי' ר"ה יא:). אמנם לא לבד שזאת הקבלה הפרסית תקפה עליהם. באמונות כי אם היתה גם סבה להמין חקים והלכות. כל הבקי בתלמוד יודע כמה גדול מספר הגזרות והחששות והדינים אשר נוסדו מפני רוח רעה השורה על ידים מסואבות (חולין קה: קז: שבת קט. ובכ"ט). או על מאבילים ומשקים (פסחים קיב:). וכמה דברים שחקנו מפני סכנת השדים והמזיקין (ברכות נ. ה. סג: סב: פסחים קט: מגילה נ. נישין סז: ובכ"ט). ועמוק עמוק השתרשו האמונות האלה באומתנו עד כי נוסדו עליהן סקצות התפלות. הלא קריאת שמע על המפה כל עיקרה לא נתקנה כי אם מפני המזיקין, והעוסק בהורה פסור ממנה שתורתו מנינה (ברכות שם) כאשר גם לפרסים חק הוא שקריאת תורתם מנינה מפני המזיקין. בתפלה „השכיבנו” כתוב מפורש כי היא מכוונת נגד המזיקין ובתפלה המיוחדת לר' יהודה הנשיא (ברכות מז:). נזכרה בקשה להנצל משמן המשיחות ומפגע רע, ופגע רע בלי פפק כנוי למזיקין כי כן יכנונו בלשון חכמים בתואר פגעים (שבועות מז:). ואף על זאת נפקת עינינו אשר מנהגים שונים נמצאו ליהודים שאחרי העליה מהגולה אשר בדרכי הימים לדת היהדות לפני הזמן ההוא לא נמצא להם אף רמז קטן, כמו המנהג שהתפלל יכוון פניו למקום מיוחד (ברכות ל.), שלפנימים עומד ולפעמים יושב או כורע בתפלתו (בכ"ט) שקריאת התורה היא סמן הקרבנות (מנחות ק.) והעוסק בה מתבפר (ר"ה יח:). וכן המנהג שמקצת תפלות יכפול או ישלש בכל יום, כמו תפלת שמונה עשרה, קריאת שמע, תפלה אחד, תפלת נרבה כל היום, ובי ששכח להתפלל שחרית יתפלל מנחה שתיים, ומאה ברכות בכל יום, ולהיות כופלים אויה שבח או תפלה ג' או שבע פעמים. וכמו כן דבר נפלא הוא אשר היו מבינים הברכות לאין קץ בברכם על כל מעשה ומעשה ועל כל שנוי ושנוי המתפעל בנוף, כי יקיץ האדם משנתו, כי שמע קרית הגבר, ופתחו עיניו, בשבתו, בזקיפתו, בעמידו, בלכתו, בהלכשו, ובאורו דגורו, ובשומי סודר על ראשו, בכניסתו לבית הבסא, ובוציאתו, בגמולו דיו, בכניסתו למרחץ ובוציאתו, ודקויו דם, על כל אכילה, על הריח, ועל כראות שונות וברנה וברנה עד און מספר. ועתה כל מי אשר לו רצון והכח לשפוט מישרים הלא ישביל בדעתו כי את כל אלה לא הביאו היהודים מבייתם וממולדתם, ומי אשר לו לב להבין תורת משה ורוחה יעמוד משתאה לעסת מראות כאלה ולא יאבה ולא ישמע אלנו באמרתנו אליו כי מרוח הורתנו שאבו כל זאת, אבל אך בחינה קלה בתורת הפרסים היא הנגיד לנו שורש דבר. כל המנהגים והדינים הנזכרים נמצאו בכתב יושר בתורת הפרסים וכבר קדמוני קדמוניהם היו מצוינים בהם. והנה מעת אשר היהודים התחברו להם ולמדו לרעת משפטיהם וראו איך הפרסים התקדשו בעבודת אלהותם, ובכל משה אשר יעשו ובכל מדרך הגל אשר ידרבו כנתיב החיים טבוע אות דתם, ואם הגוים אשר שוכנים בקרבם יעשו ככה ליר תם ולא להוהם: אשר לא אלהים דבה, הכי היהודי יגרע חקו מדם נגד אלהיו אשר הוא אל אמר, אחד ואין בלעדו? הכי הוא אשר הברילו אלהיו מהעמים להיות נוי קדוש נופל יהיה

יהיה מהם בחייו החתיים? ועל כן לא נפליא אם נראה לקצת חקיהם מהלכים בקרבם, לחקים אשר לא היו מילדי העברים, אבל גם — לפי רעתם — לא יסבנו לרות היהדות.

אף כן בתוספת לבם הביטו על כל הדעות המוכות, אשר מצאו לפרסם וקבלו איתן בסבר פנים יפות אף כי חדשות היו להם. ובלתי נוספות בתוהמם. וזה יפרוש אור על דבר נפלא אשר קבלו היהודים והיא למראה עינים לא כתורה ולא כדבר נביאיהם. והדבר הזה הוא הדעה המפורשת בענין התענית. לפי דעת התורה הלא עניו הנפש בצום דבר רצוי הוא לפני האלהים, יום הבפורים נקדש בצום, ובכל הזמנים היו נוהגים בין יחידים ובין צבור לצום בעת צרה למען כפר פני אלהים ובכל זאת נאמר בתלמוד מפורש שהמצער עצמו מכל דבר ויושב בתענית נקרא חוטא, (גדרים י. ובב"מ), ואין תלמיד הבם השאי לישב בתענית. מפני שמעט במלאכת שמים (תענית יא.), ולא יסגף האדם את עצמו בתענית אלא הנשמה שנתן הקב"ה בנו נחיה (שם כב.), אמנם כל אלה המאמרים כמעט ברמותם ובצביונם נמצאו בכתבי קדשם של הפרסים ובלי ספק מהם באו להכמינו. אבל מה צורך לנו להביא תעצומות לזה הלא כאשר באמנה ובושר לבב הודו החכמים כי שמת החדשים והמלאכים העלו אהם מבבל כן לא הבחישו כי בכמה דברים אהבו מנהגיהם של הפרסים ושל המדויים (ברכות ח:), ולא נמנעו הכמינו לשנות במשנתם ולדרוש במדרשהם אמונות ודעות אשר הם עצמם העידו עליהן כי הן במקור זר ומרכבת העמים הוצאות. הלא המאמרים היקרים אשר נמסרו לנו איזה חכם? הרואה את הנולד. איזה גבור? הכובש את יצרו. איזה עשיר? השבח בחלקו. שהשמים קדמו לארץ. בבריאת העולם הלא כלם נודעו להם מחכמי העמים כאשר החכמים עצמם מודיעים זאת (תמיד לב. ומאור עינים פ"ו) והם קבלום בסבר פנים ומסרום לתלמידיהם והעולם בתוהמם. והחכמים הבבליים הקרובים להם ובקאים במנהגיהם ובדעותיהם אף הם בכל הזמנים הכינו לבם להורות הפרסים וקבלו הדברים המוכים בעיניהם. והפיצו מעינותיהם חיצה. כבר הלא הבבלי היה רגיל לשאת משלים על שפתו אשר הביא אתו מארצו ומולדתו כמו לא הביישן לסוד ולא הקפדן מלמד, במקום שאין איש השתדל להיות איש, אשר מלה במלה נמצאו בכתבי הפרסים. ופעם אחת אמר הלל לתלמידיו שרחיצת הנוף בכל יום מצוה היא: ותלמידו מתפללים על המצוה החדשה הזאת (ויקרא רבה פל"ד), אבל באמת אין להפליא על זה כי הלל נהג כמנהג ארצו ולדעת בני ארצו היתה מדרת הנוף על ידי רחיצת מצוה גדולה. ואם נתבונן במאמרי חכמי היהודים הבבליים אשר היו בזמן מאוחר, ובדבריהם במסר ובסדות, נראה כי הרבה מהם נמצא בצביונם ממש בכתבי הפרסים. אנו בנגענו בפנה הזאת אין לנו תכלית אחרת כי אם להראות כי חכמי התורה שבעל פה לא היו צרי עין נגד חכמה הפרסים ודעותיהם וגם מנהגיהם. וכי בגלל הדבר הזה עשו כל אלה תעצומה על השתלשלות התורה שבעל פה ועל כן די לנו כמעט הדוגמאות ובאמנו ברור כי כן היה. ומי שירצה לעמוד על פרטי הדברים הלא הדרישות והחקירות של חרשי קדמוניות ושל כותבי דברי הימים לפרסים לפניו והן המלאכה מבוקשת. כי אלה סדרו כל האמונות והדעות והמנהגים של הפרסים בחריצות נפלאה ⁽¹⁾.

מלבד כל הדברים שזכרו עד הנה עוד יוצאת לנו עדות נאמנה מפי חכמינו עצמם המעצמת כל זה רק אם נרע להבין דבריהם ולהתעמק בהם. הן דבר ברור הוא אשר

(1) אשר את הקרא על ספרי ההתקנות לכתבי הפרסים (צנזראצמא) של החכמים קליקצר, שפיענעל, ועל ספר דברי הימים לתלמידי הנוקד, וז' וידענאמאס. א. היידנאמאס. להחכם דילינגער, ועל המאמר, "התורות" בהתלוצ' סתבת' ו' וסתלרת' ח' להחכם יה"ש ועל מאמרו של החכם שלמה רובין בכתבי יצחק חלק ל"ד בפנה הוצא. מן המקורות האלה שאבתי, וזה עזר לי בחקירתי. ואחרי המדעה הזאת לא ראיתי הכרח להזכיר בכל חז"ש ופרס את המקד, אבל זאת אשר כי ברוב הדוגמאות מן השושים וזה ה"ר י. ה. שור במאמריו הנזכרים לי לעינים אף אם נסיתי לעצמים מדרשו.

אין בו ספק כי החכמים הבבליים אף שהיו דנים על פי דת משה וישראל בכל זאת שמו לב גם לחקת דין הפרסים לרעתה ולהתבונן בה (ב"ב קעג: שבעות לד:), ולעת מצוא וישרו הדברים בעיניהם לא נמנעו לקחת אותם למדה בדיניהם (ב"ב קנח: נט.), ואם הבבליים שמו לחק דינא דמלכותא דינא ודנו לפעמים על פי דיניהם (גיטין י:), אף אפשר להעלות על הדעת כי לא היו בקיאים בחקת דיניהם ולא עלו כלאחר יד מקצת מהם בחקת הדין של היהודים הבבליים? ואם נבחן היטב את חלק התורה שבעל פה המדבר במשפטי ממון הלא נמצא בין ההלכות הבבליות אחת הנה ואחת הנה דברים המבועים במשפט פרסי. חקת משפט תורתנו לא תרשה לעולם לקצוץ יד אדם הטבה את חברו אף אם דגל לעשות כן, ובכל זאת היה רב הונא עושה ככה וקבע כן להלכה (סנהדרין נח:). אין זאת כי אם חקת משפט וזה תקפה על משנתו ובאמת בדיני היהודים כן הדין וקרוי לזה גם בדיני הפרסים. ומה נאמר למאמרים: אמור לאדם לעמוד בשורה בכירו בשעה שהיא עומדת בקמחיה (ב"ב ב:). והמעט מפני עין הרע, הכי אפשר שזה משורש משפט תורת משה או תורת הזקנים? איה איפוא בתורות האלה אף רמז קטן מהאמונה בעין הרע ובנוק הבא בסכנתו? אבל גם זה מיסודי הפרסים אשר האמינו שהעין הרע מויק את האדם וקבעו חק שהמסתכל בחברו ומתכוון להזיק לו עונו ישא. וזאת לא זאת בלבד כי אם חכמי היהודים הבבליים עוד מתנצלים לפעמים נגד שכניהם הפרסים על אשר נמנעו מלקבל איזה מנה טוב. מין אחד אמר לרב כהנא הבבלי: אמריתו נדה שרי ליתורי בהדי נברא אפשר אש בנעורת ואינה מזהבת? אמר לו התורה העידה עלינו סוגה בשושנים (סנהדרין לו:). ומי היה זה המין? האם נוצרי יתובת עם יהודי על דבר אשר לא יחמר באיסור נדה יותר מדי? ועוד מה לנוצרי בבבל הלא אין נוצרים בבבל? אבל באמת לא שמענו שאחת מכל הדתות שבעולם אוסרת היתוד עם הנדה בלתי אם הפרסים ועל כן זה המין היה פרסי, ורב כהנא מתנצל ומצדיק תורת היהודים על אשר לא קבלה החומרא הזאת, ונראה מזה כי היה נודע שהיהודים רגילים להרמות לפרסים בחומרותיהם. והנה בכל אלה הדברים אשר עברו לפנינו מוכה שרש הפרסי מתיכם ומתכונתם ובקצתם חכמינו עצמם מעידים בפירוש או מכלל דבריהם כי מן הפרסים באו להם. אבל מהשערות בענינים האלה צריכים אנו לשמירה גדולה ולא נשפוט מהשתוות רבות מההלכות במשנתנו או בברייתא עם הלכות הפרסים על היותן לקוחות משם (מ"ע של גייער חוברת ד' צד 72) וכבר הורנו הנסיון שדעות בני אדם לפעמים נשתנו יחד אף אם לא הכירו ולא ראו את זה ולא היה מעולם התקרבות ביניהם. אמנם יספיק לנו זה המעט לתכלית אשר נגד עינינו פה.

אבל עקב זה אשר חכמי התורה שבעל פה אשר בבבל בכל דור ודור פתחו אונם ולבם לדעות זרות אשר ישרו בעיניהם לא נשים מהם תפלה אף אם קצתן לא ישרו בעיניהם היום כי לא נכון לבא עמם במשפט לפי מצב ההשכלה בומינו, ובאמת גם במצבנו יאתה להם כבוד ותהלה על אשר לא עצמו עיניהם מראות את הטוב והישר — לפי דעתם — אשר בדתות הגוים ומשפטיהם וקבלום אף אם אין אביהם מישראל. כי הלא רק אשר יכשר לפי תורת היהדות אותו בחרו וקברו אבל את "הזר לה זרו הלאה" והתגוררו בעדם נגד חקי הפרסים אשר לא ברוחם. יארכו לנו הדברים להביא פה במספר כל מיני הגדרים אשר עשו לבלתי תת הדעות הנפסדות אשר מצאו בהם להשתרש בקרבם, אבל נחבונגה בינה בהשתדלותם הנאמנה לשמור מהרת האמונה באחרות אלהים אשר לא הרעות הפרסיות לסכנה גדולה כי אז נדעה כי בתומתם קבלו מה שקבלו. התורה מהמלאכים עם כל ענפיה וענפי ענפיה על נקלה מצאה לה דרך בקרב היהודים יען כי בשרשה מתאימה עם קבלותיהם ותורתם ולא יקשה לכה דמיונם החוק למצוא לכל אלה הדעות

החדשות

הדרשות מקור בכתוביהם או בהגדותיהם וקבלותיהם. אבל אף לבעבור זה נאלצו לשמוע את דרך לבתן לבל ישיגו נבולות. הן ראינו כי האמונה במציאות האמתספנדס שהם השרים הראשונים המוכבים את הכסא התפשטה בין היהודים. אבל מה שהדבוקי הפרסים באמונה הזאת היה סכנה לתורה האחרת כי הם אמרו שהשרים האלה עזרו להקב"ה במעשה בראשית, על כן נגר זה קמו חכמי היהודים בהתנגדות לאמר: שלא נברא ביום הראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדדומו של ריקע ונבריא כל בצפנו והקב"ה ממדד באמצע (ב"ר פ"א ופ"ג) ומי לא יראה מזה עין בעין כי כונתם על הפרסים אשר הם הנם האומרים כן, אשר לעמתם ולמען הרחק זאת אמונתם הנפסדה כבר המץ יסוף לעמו אחד מנביאי הנולה (ישעיה מ"ד כ"ד) לאמר: אנכי ה' עושה כל, נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מי אתי, הוא הנביא אשר שלח דברו לקרא בשם אלהי ישראל לבשר לכורש גדולות ונפלאות אשר יעשה עמו למען ידעו יושבי ארצות איראן סמורה שמש מיושבי איראן אשר במערבה כי אפס בלעדיו אני ה' יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ישעיה מ"ה, ו' ז') כי המורחיים והמערביים שבארצות איראן אך שונים ברעות פרמיות אבל שוים בעיקר הדת, אלה ואלה מאמינים בשתי רשויות בפועל טוב ובפועל רע באלהי האור ואלהי החשך. אך יותר מזה פחדו את הנזק לשורת דהם הבא בעקבי אמונות הפרסים אשר הקדישה עצמות דברים טבעיים האש, והמים, והארץ, וההרים והומים, ומברכים אותם ומתפללים להם כאלו הם אלהות, כי זה עבודה זרה נמרה, וביחוד הקרישו את ההרים כי הם קרובים לשמים מושב הרוחות המהורות והאור, ועקב זה ובגלל כל שאר תכונותיהם הטובות ועבדותם וישיבתם ויתפללו להם, הדר אשר ישב עליו צאראסטר חשוב להם מכלם ובנוסה התפלה באפיסטא נמצא מפורש: בעבור שירד עליו ארמוצד והודיע לעמו הדברים הקדושים על כן אנו מתפללים להר אשר בהתורה למשמרת לטובות המקריבים קרבנם, ובכן קרוב הדבר מאד כי נוכח הדעות האלה מכוונת ההלכה: השוחט לשם הרים לשם נבעות לשם ימים ולשם נהרות שחיטתו פסולה (תולין פ"ב מ"ח), וגם עבודת הפרסים להרים היתה מקור למדרשם אלהים על ההרים ולא ההרים אלהים (ע"ז מה). כי רק הפרסים היו מצויינים בעבודת ההרים עצמם תחת אשר לשאר כל העמים לא היו ההרים כי אם המקומות אשר יעבדו שם את אלהיהם.

השמידה מדעות הפרמיות באלהיות גדלה הרבה בתקנות חכמינו בענין נוסח הברכות והתפלות. הנה כבר ראינו כי הרבות תפלות וברכות עד אין מספר לא היו נחלת אבות ליהודים ולא מורשה קהלת יעקב אבל מן הפרסים הגיע אליהם כבה מהם ראו ועשו כמותם. אם לפרסים נחשבה ההנאה מטובות העולם הזה כנולה במי שנתן את הטובות, הכי היהודים אשר הם חלק ה' יהיו נופלים מהם להיות נהנים מהטובות שנתן להם אלהים בלי ברכה? ועל כן היסוד הפרסי, שכל הנהנה מטובות העולם הזה בלא ברכה למי שנתן הרי הוא כאלו גזל להקב"ה, עלה כמעט מלה במלה ממש בדברי חכמי התורה שבעל פה (ברכות לה). אבל יען כי הרגילו עצמם לברך על כל דבר קטן או גדול, על כל מעשה, וכל הגאה, ועל כמה טראות טבעיות ומלאכותיות, כמשפט הפרסים ושכניהם, על כן היה חובתם לשמור שמירה מעולה על נוסח הברכה לבל יהיו תועים מדרך השכל בהתכוון בברכות ובתפלות למלאכים ולשרים כאשר עושים הפרסים, כי הפרסים מכוונים בברכותיהם ובתפלותיהם למלאכים ולשרי מעלה ולרוחות וגם לדברים נשמים המקודשים לפי אמונתם. ובוה נבין מה שהקפידו החכמים על נוסח הברכות ושלא לשנות ממטבע שקבעו בברכות, וקבעו בפירוש שכל ברכה וברכה צריכה שתהיה בשם (ברכות מ:). ועתה מה שקיימו וקבלו עליהם היהודים ברצון חכמיהם וסופריהם כל מיני ברכות ותהלות אשר ראו את הפרסים

הפרסים מברכים ועשו כמותם היתה כונתם העצמית בזה לשמור הכלית שמירה על מדרגת אמונתם באחדות אלהות ולהתנגד לפרסים המיוחדים ברכותיהם לנמצאים רותניים שונים, והיו עושים פרסום בנוסף הכרכות כי כל דבר ודבר אשר הגויים מברכים עליהם מלאכים או שרי מעלה או גם עצמי דברים מבניים כמו השמש והירח ודומיהם, יברך היהודי עליהם את ה' האל האחד אשר הוא יוצרם והוא עשם ויכוננם ואין זולתו. הנה דבר ברור הוא כי כמו כל שמות המלאכים ותכונתם כן את שם סוריאלי שר הפנים ותכונתו למדו מהפרסים. לפי תורת המלאכים בתלמוד היה סוריאלי ממונה להשביט המזיקים ולפי ההגדה לסיר את ר' ישמעאל בן אלישע שלשה דברים כדי להנצל מן המזיקים (ברכות נא:), והלא כל מי אשר עושים לו ורוצה לראות יבין מהר כי הוא סוריאלי העברי הוא המלאך סירש של הפרסים אשר פקדתו להגן על הישרים נגד המזיקים ומלאכי חבלה. והוא המעיר בכל יום את התרגול הקורא בקול ומודיע כי קרוב האור לבוא אשר מפניו בורחים המזיקים. ולסירש הזה מבוזים הפרסים תפלה בכל יום. ועתה מי לא יבין כי בהתנגד לזה תקנו חכמים ברכת: הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה, לאמר ולהודיע כי ה' הוא העושה כל אלה ורק הוא ולא אמצעי הנותן בינה לשכוי ועל כן גם אותו מברכין על זאת. ויבורר לנו הדבר כי בן האמת בשומנו לב על הנוסח הישן להברכה הזאת אשר בו נוסף עוד מאמר קמן: חכם הרוים, והוא נמצא בתלמוד ירושלמי וזה לשונו שם: קרא הגבר אומר ברוך חכם הרוים מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה. והנה במאמר הזה הלא מפורש באר היטב כל ענינו של המלאך סירש לפי המתואר אשר נתנו לו הפרסים כי מלבד אשר הוא המשביט את המזיקים ונותן לשכוי בינה לבשר ביאת האור תארוהו עוד להיות שליח למיטרא, כי הוא יודיע כל הרוים ומודיע אותם למיטרא. ומי לא יבין כי הנוסח הישן הנובר שם נגד ענינו ההגדה הפרסית מן המלאך סירש אשר הוא חכם הרוים ונותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה, אך כונתו להתנגד לדעתם כי לא לסירש תהיה הברכה מכונת כי אם לה' אחד כי אך הוא חכם הרוים ורק הוא הנותן לשכוי בינה. אף לבעבור זה ראו הקדמונים לתקן ברכה לפני האלהים אשר הוא יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל. ולברכו על אשר יצר מאורי אור בשמים בהתנגד לפרסים אשר מאמינים בבורא אור מיוחד ובורא חשך, בפועל טוב ובפועל רע ומברכים לשר השמש ולעצם השמש. ועוד בביאור יותר מזה רשמו התנגדותם בברכת הלבנה: מנהג ברכת הלבנה היה גם לפרסים אבל ברכתם מכונת לעצם הלבנה ונגד זה תקנו חכמינו נוסח הברכה אשר כל מאמר ומאמר ממנו יורה על כונתם להזהיר את המברך מפני מעות הפרסים ולהודיע כי הברכה רק לה' מכונת אשר הוא יוצר הלבנה והוא עושה הוא קונה והוא בוראה. ואף מהתנגדות למשפטי הפרסים תקנו חכמים תפלה מי שרואה קברי ישראל שיתפלל לאלהים בעד המתים (ברכות נח:). הנה אשר הפרסים מתפללים אל נשמות המתים אל הנפשות של הקדושים.

אלה הענינים המעטים יספיקו להוכיח כי תורת הפרסים משבה עיני היהודים עליה, ולא יסופק כי כבר בימי הגולה מצאו כמה אמונות ודעות פרסיות מהלכים בין היהודים והיו חכמים משתדלים לשים גבול לעוצם הפעולה שהפעילה עליהם בעת אשר יסכנו יסודי היהדות, ועל כן כל אשר לו לב מכין יבין לדעת כי זאת התעצומה נברה על חייהם הדתיים ובעבור זה הפעילה גם על השתלשלות התורה שבעל פה והלך הלך ומתאמצת בוסס האחרון בעת אשר דרישת התורה שבעל פה תקעה אהלה בארץ בבל ותשנית לעשות חיל. מי אשר ישים עינו ולבו אל דתי הפרסים וכתבי קדשיהם ימצא כי אין מספר לכל הדברים הדתיים או הנימוסיים אשר נראים כתאומי רחם עם דתי היהודים ונימוסיהם, אך לרגל המלאכה אשר לפנינו אין רוב המספר עיקר ולא נודל מדון הענינים אשר נשתנו אלה הדתות זו

לזו; אבל עיקר הראיה על היות אשה לרעותה שורש וסקור במקצת עניניהן, לא יוקח כי אם אחרי הבינה בתכונת הענין הפנימית ומן הדברה המבוררת או גם מהודאת החכמים עצמם בפירוש או בהסיוח לפי תוסם, כי ענין זה או זה צמחו על אדמת פרס, והעירו את רוח חכמי היהודים לדעת ולראות איזה יכשר ואיזה פנים קלל, מה לקרב ומה לרחק. הדוגמאות אשר עברו לפנינו נושאות לרוב המפכע הפרסי עליהן ובקצתן חכמינו עצמם יעידו על תולדתן הפרסית ואף לפעמים במקום שלא אמרו זאת בפירוש נלמד כן מכלל דבריהם, ובאלה וכאלה בצדק נאמר כי היהודים התפעלו מתורת הפרסים, ועל כן בכחינתנו על דבר השתלשלות תורתם אין אנו רשאים להעלים עינינו מההתפעלות הוות.

אמנם אם נלכה הלך נסמוע הלאה על אורח דברי הימים ליהודים ולגוים שבניהם נראה כי ימים באים אשר בהם זאת התעצומה הפרסית התעכבה בתליכתה אם גם לא חדלה תת כחה; כי אחרי שוב ישראל מהגולה לא ארכו הימים והנה נפשו בנים לא ידעום והתורעו להם דעות ואמונות וחכמות אשר לא ידעון אבותיהם מעולם. ועל כן יובן הדבר מעצמי כי זאת ההתורעות החדשה הפעילה עליהם גם תעצומה חדשה. בראשונה כבוא אלכסנדר המקדוני וכבש את כל ארצות הקדם ובאו לרגלו גם אל ארץ היהודים דעות היוונים ותורותיהם כמו אחרי כן מעת אשר לקחו הרומיים את הממשלה מיד היוונים וגורעו להם דעות רומיות משפטיהם ונימוסיהם, הלא היו כל אלה ענין לענות בו את חכמי היהודים לברנם ולצרפם למען דעת משפטם ותכונתם ולמען השחמר מכל דעה וזה אשר הוכל להביא נוק וסכנה לחייהם הדתיים ואמנם לדעת גם כן את אשר נכון לקבלו בנפש חפצה. ואולם זה וזה היו סבה לרחבת התורה שבעל פה.

פרק שלישי

משפטי היוונים והרומיים שגרמו חקים בתורת התנורות.

מעת אשר הכביש אלכסנדר המקדוני את כל ארצות איוא תחת ידיו, צלחה רוח חדשה בקרב העמים הנבבשים. מעט מעט למדו לשונם דבר יונית ונפתח לבם ואונם לשמוע בלמודים חדשים ולהבין בספרות היונית הרחבה. ובכן לא ארכו הימים והנה סובב סובב הולך הרוח היוני במעשי גויי המזרח במשפטיהם ובאמונותיהם ודעותיהם. לא יקשה בעיני הגוים האלה להתרצה אל כובשיהם ולקבל משפטיהם בנפש חפצה כי מה יעכבם מלעשות זאת? הן המסך היותר חזק להפריד גוי מגוי הוא הלך האמונה והעבודה האלהית, ואמנם ההבדלה הזאת מה זו עושה בעמים אשר עבודתם האלהית לא שונת דרכה זו מזו? העבודה האלהית אשר ליונים לא נבדלה מעבודת גויי המזרח רק בצורתה החיצונית אבל כמעט שוות הן בעצמותן. ועל כן היונים אשר השתוקקו אחרי כבשם ארצות המזרח להפיץ משפטיהם בעבודה האלהית בין נכבשיהם אף על נקלה השינו תשוקתם. אף כן בסבר פנים יפות קבלו הגוים האלה את החכמה היונית. ההשכלה הפהילוסופית אשר הביאו היוונים אתם אל כל הארצות האל מצאה מאהביה ודורשיה בין הגוים יושבי הארץ, אם גם שתחכמה הזאת היתה סתירה גלויה לאמונתם ולמנהגיהם ולדרכי חייהם לא השניחו על זה, כי גם בואת היו היונים להם למפות; הלא גם בין היונים עצמם היה להאמונות הכלליות מעבר אצל החכמה הפהילוסופית ולא כזו ולא שקצו החכמה על היותה מנגדת לאמונתם. אולם כל זה היו דברים אשר לא יתכנו לפי יסודי הדתות ולפי דרכי התנך אשר השכיל עם היהודים ללכת בהם. התנך העם הזה היה על פי דרכי תורתו; תורה אשר היא

לו תורת ה' תמימה מהורה ועומדת לעד, אשר כל עבודה אלהית בלתי לה' לבדו בלתי אלא אחד שמה לחועבה כי היא עבודה ללא אלהי אמת; תורה אשר היא לו מקור החכמה יאשר על פיה כוננו בו המושגים מן הנאה והמנונה, האמת והשקר, מן הטוב המסרי והצדק והחסד והישר. - ועל כן כאשר היו דעות היונים וסנהגיהם בעבודה האלהית בעיני היהודי תועבה אשר שנה ה' אף כן החכמה היונית איננה חכמה הדרושה לו. כי במה נחשבה חכמה אשר תסביל עבודת גלולים אשר לא אלהים המה? והחכמה הזאת עוד השבתה מערכה יותר אחרי התבוננם בדרכי חייהם והשכילו לדעת כי השתלמות היונים בפדילוסופיא ובחכמת המדות והמוסר לא הטיבה חייהם המוסריים ולא הרחיקה מהם מדות ומעשים אשר לפי מושגי היהדות שקץ הם ותועבה ה' אלהיו, בראותם כי גדוליהם וטובי חכמיהם מבוע במצולות התאוות ההומרייות ונלכדו בשחיתות הפשע, וככל מעשי המון העם התעיבו עליה ולא זרו מתאווה, וחכמתם לא הצילתם. האמנה כי לא נכון לנו לדון את הקדמונים במדת מושגינו, כי דברים הרבה שבעינינו נראים כמתועבים, נחשבו להם טובים ונאים ולא יצדק להרשיעם על מעשים אשר נותם או שבוים לא נוסדו כי אם בהסכמת בני אדם ולא בטבע הדברים. אמנם הלא אין מספר לכל הדברים אשר חכמי יון בתלמודם התלמדו ננותם ובכל זאת לא רחקו מהם במעשה ולא הועיל להם התלמוד להביאם לידי מעשה. ועתה נובח מראות כאלה איך עוד נתפלא בראותנו כי כאמנות היונים ודעותיהם כן גם חכמתם לא נעמה ליהודים והתאמצו בכל מאמצי כחם להתגדר בעדם. גם אחרי גשברה מלכות היונית-הסורית תחת יד הכובש הרומי לא פעל זה שנוי עצמי על הגוים הנכבשים, כי בין בעבודה האלהית בין במדות ודעות לא נבדלו הרבה היונים מן הרומיים ועל כן על נקלה יכלו גויי המזרח להתרבק באלה כמו באלה, ואמנם אף לבעבור זה חוקה השתדלות היהודים להתרחק תכלית ההרחקה מן הרומיים כאשר השתדלו לפנים להתרחק מן היונים כי לפי מושגי היהדות מן המוסר והצדק עמדו גש שניהם על מצב אחד וכמשפטי אלה כי משפטי אלה היו תועבה בעיני היהודים מהותם בנגוד עם חקי תורתם.

בחקים שונים אשר חקקו חכמי היהודים ויסדום לפי דרכי מדרשם בתורה, או גם בקצת גזרותיהם וסניגיהם ותקנותיהם היו משפטי הגוים נגד עיניהם. למען יאמנו הדברים האלה נעביר לפנינו פרטים אחדים ומדות ודעות אשר היונים והרומים היו מצוינים בהן, ונגד זה נתבונן במקצת החקים אשר אונו וחקרו ותקנו ראשי היהודים וחכמיהם במשך הזמנים אשר התחברו עם הגוים האלה; חקים אשר מתכונתם ניכר כאלו חוקקי כנונה נגד המדות ודעות ההן הלא יתברר לנו כי רק לסבת התהברם עמם ומדעתם את משפטיהם ורב נוקם לתורחם ודחם עשו כל אלה. נשימה פה עינינו על שלש פנות ברה היהודים, והן: קדושת עצמם על ידי הפרישה מן העריות, שמירת הנפש מכל מיני אכזריות, וטהרת הלב על ידי אהבה וחסד לבני אדם. אלה הפנות היו יותר דרושות לנותן התורה והן היו עיקר התורה תהלת האומה ותפארתה עד כי היה למשל: שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים ביישנים נומלי חסדים (יבמות ע"ט). והם מורשה קהלת יעקב מאבות לבנים (ביצה ל"ב: כתובות ח': סופרים פט"ו). לא נאמר כי המדות האלה הן הכנות טבעיות אשר בהן נעלה היהודי על שאר האדם, כי אם כל המעלות האלה באו לו מהניכוי בדת התורה. כי תורחם מתנכת את היהודים בעשות מעשה הטוב ולקיים מדות המוסר בפועל. ואם ירוש איש בכל התכנות, ואון וחקר ותקן הרבה בלמודים ומדבריו נאווה במהלל המדות והמוסר ולא יפלא אורח חייו לפי חכמתו, ולא ישנו מעשיו ללמדיו ולא מדותיו למוציא פיהו, במה נחשבה חכמה כזאת בעיני היהדות? ומה יסכן לה תלמוד אשר אינו מביא לידי מעשה? ואמנם מראת כזאת נראתה להם בין היונים והרומיים. לא התעלמו קדמונינו מרכסחם ואף לא מתלמוד חכמיהם

הכמיהם וסופריהם, וידעו היטיב מה רב טוב צפון בדברי חכמתם וכי עקרי המוסר הכוללים סדורים בפיהם, אבל בכל זאת לא הבישו על חכמתם ועל מדעם בראותם מעשיהם המקולקלים ודרך חייהם המוסריים והנה נשתתה וידעו והבינו כי חכמתם לא עמדה להם להיטיב מעשיהם ולסלק דרך חייהם ממכשולי פשע. כל זה היה סבה כי הנבילו את העם סביב למען לא ילמדו מעשיהם ולהרחיקם ממשפטיהם ורוע מעלליהם. להבין ההגבלה הזאת ולסעדה חקקו כמה חקים חדשים והתורה שבעל פה הרחיבה ענף, ונשאה פרי תבואה וחרשה עתה תצמח.

אין כל ספק כי משפטי היונים והרומיים בבחינת האישות והערייות פעלו תעצומה על חוקי התורה שבעל פה. היהודים הביישנים הגדורים מן הערייות ושומרים נפשם מתועבת הוימה ונהורים מאד בטהרת האישות וקדושתה, לא יכלו להעלים עיניהם מתועבות הגוים האלה בענין הזה ודבר בלתי אפשרי הוא שחכמי הפרושים לא יהיו מתאמצים להתגדר ולעשות משמר בפני הפריצה, בעת ראו כי בכל מקומות מושבות אלה הגוים פרשה הזנות שהיוותיה. בוישה הכסה פני הנפש היפה לראות תועבותיהם וחפרה הלשון להתגדר נגד בני אדם, ועשות מוימתה ודברות זנותם זה היה מנהגו של עולם בעם הזה. בנלו פנים הלכו אחרי הגאופות ולא ידעו בושה, על בתי הזונות יתגודדו קמן וגדול, נקלה ונכבד, פנוי ובעל אשה ולא נחשב זה לאשמה ולא מתנגד למוסר ולחק, והנשים עוד הגדילו עשות הוימה מהאנשים. אדיסמוטלום מתאר תכונת הנשים: יצר לב האשה רע במבועי יותר מבין הזכרים. הקנאה, אישלוס, לשון הרע והפריצות ימשלו בה, האשה נוטה לזכב לאחרים כמו להתפתות מהם. ובעשותו המתואר הזה בלי ספק היה לו לעינים תכונת הנשים בעמו ובארצו. ועל המוקדונים העיד פאליביוס כי מנהגם להשתתף בנשותיהם ולפעמים היתה אשה אחת לארבעה אנשים. ומן השפרטנים יסופר כי להם חכלית האישות אינה אחרת בלתי אם להוליד בנים חזקים ובריאים לטובת הכלל לעמוד בצבא במלחמה, ועל כן אין להקפיד אם אשה תשטה תחת אישה, וען כי עיקר חכלית האישות שתוליד האשה בנים טובי הכח ובריאים יהיה אביהם מי שיהיה. באר היטב אמר פלוטמארך: כי מחוקקם לא רצה שיהיה קנאת איש מרעהו על דבר הנשים, ולא חפץ כי האשה תהיה אחוזה מיוחדת לאיש אחד אבל רעתו כי כן יאתה שבנפש חפצה יפקיר האיש את אשתו לאחרים, הוקן יעווב את אשתו הצעירה לזמן מה לאיש הצעיר ממנו למען יוליד ממנה בנים בריאים וטובים. מאת המאת הוימה עוד גדלה בשחתם דרכם במשכב זכר, אשר כחק היה ליונים. לא יוכל הפה לרברב כמה פרצה זאת התועבה ביניהם. חכמים ומשוררים, יועץ ונשוא פנים, כל ראשי העם וכנהניו חלו במחלה המוסרית הזאת, ולא אחד בהם אשר נלה קלונה לא בכתב ולא בדבור. במצב כזה היה האישות לרוב פעולה שלא ברצון, ולולא שומה עליהם האישות חובה מאת הממשלה לתכלית הכלל ולהוליד בנים מוכנים לעבוד בצבא כי אז לא היו חפצים בה ובזרתיים ממנה וממלאים תאותם באפן אחר טבעי או בלתי טבעי ברצותם למעט התולדות. לתכלית מיעוט התולדות היה להם מנהג קבוע להשקות נשים מעובדות כוס סמים להמית העובר שבמעינו. ולרב נמצא כי מספר הריקים אשר לא נשאו להם נשים עלה על מספר הנשואים. ועל כן סופרי היונים אך עושים בנפשם שקר בשבחם אישות היונים ומאוסם ברכי הנשים כי ראינו שמאוסם הוא אין לו מקור מוסרי כי אם להפך הוא תולדות הפריצות והוימה. מעמדי האישות בין הרומיים עוד הורע מזה. אחד מכותבי דברי הימים לרומיים (רומאן דה"גלרומיים 741 III) יתאר מצב האישות של הרומיים באמרו: השחתה האישות גברה לכלי חק, אנשים ונשים התדרו בדברות הוימה, והמפתות היו לרוב יותר מן המפותות. ואכנס הכותב הזה לא אמר עוד החצי מן האמת הנודעת לנו מכתבי

מכתבי סופרי הרומיים עצמם. הם הדו כי אין אומה תחת פני כל השמים אשר חללה האישות כמות ואשר כמות הרבתה עשות הדימה, וביתוד בכל ימי הקיסרים. סיניקא (בס' סן ההסדים 16, 3) מעיד כי כמעט לא נמצא רומית נשואה אחת אף מלכת העם אשר יהיה לה די בשני נואפים. שעוניה ביום מחלקת למספר נואפה. בימי אוגוסטוס נשתתה הארץ עד אברון. ויתן הקיסר חק כי כל אשה מבנות התורים פניה או נשואה המחללת בונות תענש סמון או גלות. אמנם זה החק היה לקלסה, כי מה יסכן חק אשר המחקק עצמו עובר עליו בלוי פנים? ריא קסיוס (48, 56) העיד כי לא בוש אוגוסטוס לגול נשי התורים והנכבדים על ידי משרתיו עושי רצונו ולהביאן אליו אם ברצון או באונס. ומציטוס בוכרונותיו (35, 2) יספר כי בימי טיביריאוס בקשו להרחיק החק שנתן אוגוסטוס לפנים, ומה עשו הנשים לסבב פני החק? הסתלקו מוכיותיהן, והבתבו בסומסם הזונות המפקדות לכל יפריען החק מלענוב אחרי נואפיהן. תועבת משכב ובר הגיעה בימי הקיסרים למדרגה מאין משלה. היא נחשבה להם כחותר וכדבר פכעי ועל כן היתה מעשה בכל יום ולכל אדם. ואף אחרי התפשטה לבלי חק ונתנו חקים ועונשים עליה, לא היתה מרת המוסר סבת החק כי אם מרת הדין והמשפט; כי אמרו כל ענוי איש את איש נחשב כחכם בזכותיו האנושיות באשר הוא אדם חפשי. ומפני זה לא נתנו החק כי אם על ענוי תורים או הנחפשים אבל לענות עבר או משוחרר היה מותר מצד החק (דילינגר 718) ועתה ברור הוא כי רק את מרת הדין לא מרת המוסר שם החק נגד ענוי, ואף לבעבור זה לא פעל החק תעצומה מוסרית על נפש העם. במשך הזמן נגדשה סאת התועבה עד כ' לפעמים התחתנו זכר עם זכר כנשואין טבעיים ונהנו בנשואין כאלה בכל המנהגים הגוהגים ביום תזונת חתן וכלה (יובנל 117, 2). והיה היום והנה נירון קיסר התחתן בעלם יפֶה ויתן צו לעשות את יום התזונה יום שמחה לכל העם ולתת לבחוריו כבוד בכבוד האות לקיסרית (סויוטון מחיי נירון 28, 29. ריא קסיוס 23, 62). כן התפשטה זאת התועבה כדבר בכל הארץ ודבקה לאין סרפא בנבזה ושפל בחכמים ובהמון העם כלו.

מעת אשר נודעו המעטים האלה ליהודים וגילו לעיניהם, וקרבה להם הסכנה סן ילמדו העם ממעשיהם, הלא היה נחוץ למנהיגיהם להבין ולסדר משטר בפני הפרצה למען לא יאכזרו דרכיהם. מרת הצניעות והבושה, פרישה יתרה מכל דבר ערוה, יסדרה האישות והמשפחה היו מורשה להם מאבותיהם, לשמרן כבבת עינם היה חובתם כבר סן העת אשר התחברו עם הגוים האלה, אף כי אחרי אשר בומנים שונים נאנסו מהמשפלה לעווב דתם ותורתם וללכת בחקת הגוים, בראשונה תחת סמסלת אנטיוכוס איפסנוס היוני, ואחרי כן מהקיסר הרומי אדריינוס. עם כהיתודים אשר האישות נקרא בלשונו בשם קידושין מהותה מחברת קרש נוערה בשמים (מ"ק יח; ובכ"מ) אשר לפי אמונתו ה' העיד בין איש ובין אשת נעוריו (מלאכי ב' י"ד), ולפי מישגו אין הוונ נחשב כמעשה בהמה (עי' סומה ט"ו); כי אם נצטוו להדוונ בטהרה לשם ה' ולמלא מצות התורה (סוניה ו' י"ט. כ"ב כ"ד) אשר נאסר לו אף היחוד עם אשה נשואה או פניה (קדושין ע"ט; ע"ל ט"ו); ולהרבות שיחה עם אשה (אבות פ"א) ללכת אחריה או להרצות מעות לידיה (ברכות ס"א.), עם כזה הלא תנעל נפשו במשפטי הגוים אשר הם ההיפוך ממשפטי חיהם ומהמדה העצמית אשר רשומה בה האומה היהודית, וראשיה ומנהיגיה הלא יהיה מתאמצים לחוק במסמרים את המכדילים הישנים אשר בינם ובין הגוים ולהוסיף עליהם חדשים. ועתה זה הדבר היה יסוד ושורש להמון גורות ותקנות חקים ומדרשות. אם נבינה במקצת הגורות אשר נגזרו בסוף ימי הבית בעלית הגניה בן תוקיה

חוקה בן גרון בבחינה נאותה נראה כי התעוררו עליהן משום עין אל משפטי הגוים הנשחיתים. ויש לפרט ביהוד את הגזרות אשר נזרו על בנייהם ובנותיהם (ירושלמי שבת פ"א ה"ד). מאבות הגזרות האלה יצאו כמה תולדות בנזם על קצת דברים משום בנותיהם, והאבות כמו התולדות היו תוצאות לשלשלת הלכות שונות (עי' ע"ז ל"ו:), ואין קץ לכל החשדות אשר חשדו את הגוים על כל דבר ערוה (שם כ"ב:), ולעמ' המראות המתועבות אשר נגלו לעינים במעשיהם ובדרך חייהם הלא צדקו כל החשדות האלה. ואף לבעבור זה בצדק שפשו משפט מרשיע על אישות הגוים וקבעו יסוד במדרשם בעולת בעל יש להם אבל אין להם אישות כישראל (סנהדרין נ"ז: ועי' ירושלמי קידושין פ"א ה"א), ויען החוקים נשיתם ובנותיהם לשמופות בזימה לכן כפנויותיהם כנשואותיהם נחשבו בעיניהם בזנות (ע"ז ל"ז:). ואסרו לכהן את הגיורת מפני שנחשבה להם כזונה מימי גיורתה (יבמות ס"א.). גם בשום עינים על תועבת משכב זכר אשר פרצה בקרב הגוים לכלי חק, הכינו ויסדו כמה גזרות וחקים. אחת מגזרות שמנה עשר דבר היתה ההתרחקות מבניהם. ואסרו למסור להם תינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות (ע"ז ט"ז:), ובמדרש אחד נמצא באר היטב כונתו נגד הרומיים ובחקותיהם לא תלבו בחקים החקוקים להם. ומה היו עושים האיש נושא לאיש והאשה נשאת לאשה והאשה נשאת לשנים (ת"כ אחרי פ"ט). ומי מן הגוים אשר השחיתו התעיבו עליהם בכמו אלה? בלעדי הרומיים אשר בהם איש נושא לאיש, ואשה עושה זימה ברעותה כחק החק להם בעבודת הבכוס. וגם על זה נוסדה ההלכה נשים המסללות זו בזו הרי הן כזונות ופסולות לכהנה (שבת ס"ה. יבמות ע"ו.).

תורת החסד והרחמים לבני אדם אשר היא תורת היהדות גם היא היתה בסכנה מן התחברותם אל היונים והרומיים. אין אחד מכל הגוים אשר סביבותיהם המתאכזרים על פרי בטנם למען מעט התולדות, אך בדבר הזה היו היונים והרומיים לאכזר כיענים במדבר. מעשה בכל יום להמית את העוברים במעי אמם בסמים ואין חק מזה בדם, עד כי סיניקא משבת את אמו כי לא היתה כרוב הרומיות המאכזרות פרי בטנם (1). בניס אשר יולדו להם אם לא הוטכו בעיני אבותיהם בתארם, או ככלי אין בו תפץ השליכום לאכזרם ברעב ובצמא והיו מאכל לחית הארץ. כן מנהג היונים והרומיים ואין מכלים אותו דבר. בשפרטה נעשה הדבר דרע הזה מטעם הממשלה ובהסכמתה, סא לאן הרשה את האבות להמית בניהם. וגם אפלטון התיר להאבד בנים רעי התאר או נולדים בזנות או בני רשעים או זקנים למען לא יהיו למשא לחברה (דיליגנר 692). וכמו כן היה מתיר במלכות רומי שהאבות ימיתו ילד רע התאר בתנאי שיעשו כן בהשגחת השכנים. גורל כל בת בכורה היה למות (דיאניז. 2, 15). בימי הקיסרים היה רשות לאבות להמית בניהם בלי תנאי כלל (חקת משפט הרומיים (8, 44, 8 Digestae), אונגוסטוס צוה כי הילד אשר ילדה בתו, אחרי שנזר דין האם לגלות, יאבד על ידי השלכה (סוויטון מתיי אקספיאנוס 65), ואין מספר לכל הדברים אשר יסופרו על אודת הדבר הרע הזה. והחק היה מחונן התועבה האכזרית הזאת מרצותה למעט באוכלוסין. ועתה לא נפלאות ולא רחוקה היא כי ראו חכמינו שנבכה מעשים ומשפטים כאלה דורש חוסן מאתם להתחזק ולהתאמץ להזהיר את העם להשתמר מהם ולנצור ארחות משפטם ותורת החסד והרחמים המורשה היקרה אשר ירשו מאבותיהם. אם נעסיק בקצת מאמריהם הלכותיהם ומדרשיהם נפיהם נבינה כי הם

מבזוים

(1) יוספון נגד אפיין 24, 2, כתב שזה נחשב ליהודים חמאט משני פנים. אחד מפני מיתת העובר, והשני שפטים המין. ולא נחלק זה כמה שאסרו שנותרת האשה לשתת עקרים שלא תלד (תוספתא יבמות פ"ה) ואשת ר' חייא שקשתה תפלי' בלדתה היתה שותית סס של עקרים שלא תלד (יבמות ס"ה). שם הרי משנו כצד: שלא תלד. אבל להמית העובר לא שפצנו, ורק בתקשה לילד והאם בסכנת נפש מחבטין העובר בטעיה מפני שתייה קדמון ל שוכה מעשים ומשפטים כאלה דורש חוסן מאתם להתחזק ולהתאמץ להזהיר את העם להשתמר מהם ולנצור ארחות משפטם ותורת החסד והרחמים המורשה היקרה אשר ירשו מאבותיהם. אם נעסיק בקצת מאמריהם הלכותיהם ומדרשיהם נפיהם נבינה כי הם

מבזוים

מכוונים נגד חקת הגוים הנזכרות. אין כל ספק כי באמרים: בן נח נדרג על העוברין ולמען יסד הדין החדש הזה בכתוב ספרות ודרשו שופך דם אדם באדם ואיזה אדם שהוא באדם הוא אומר זה העובר (מנהדרין נ"ו:), אין כונתם כי אם נגד מנהג הרומים להמית העוברין בסם של עקרים. אם מצינו, כותב דברי הימים לרומים (5, 5) מעיד כי ליהודים נחשב להמאט להיות גורמים שלא לגדל גולדיהם, הנה זה לנו לאות כי היה נודע שהיהודים השתדלו בזמנו לפרסם התנגדות דתם נגד מנהג השלכת הילדים למעט התולדות, ולא היו צריכים להעיר על זה בפרשות אחרי שלפי חקת משפט היהדות מאז ומקדם היה דין כל רוצח נפש למות בין אם רצח את הרחוק ממשפחתו ובין קרוב וחייב האב על הדינת בנו או בתו בין גדולים ובין קטנים. אבל אין ספק כי מנהג השלכת הילדים היה גם ליהודים למכשול, כמה נשים יהודיות אשר דעתן קלה ראו שהגוים עשו כן בגלוי פנים ואין סבילים אותם דבר וגם החק אינו מעניש על ככה על כן בקלות דעתן הוסתו לעשות כמעשהם עד כי הוכרחו החכמים לחק חקים חדשים למען ישר משפט המשליכים והנאספים (עיי' ירוש' כתובות ס"א קידושין פ"ד ובבלי שם).

החפץ לשמור תורת החסד לבני אדם אשר נחלו מאבותיהם ולכלתי לכת אחרי חקת הגוים ומשפטיהם נראה רשום ומפורש עוד ביתרון עז בתורת החכמים בבחינת העבדים. תורת משה כבר כוננה מעט העבדות על יסודות החסד והרחמים, ולפיה לא יבצר כו' העבד זכויות האדם באשר הוא אדם. לא רק משפט העבד והאמה מבני עמם, כי אם גם משפט העבד אשר הוא מעם נכרי היה נשפט כחסד ובטוב ובמישרים. שנות אלפים עברו וחלפו לט' ולא אתת מרתות הגוים התנשאה למדרגה המוסרית אשר חקת העבדות בתורת משה עמדה עליה, ולא עממה כי אם חקי העבדות אשר חקקו חכמי התורה שבעל פה. תורתם עוד הגדילה לעשות טוב עם העבדים והוסיפה להם חסדים טובים על חקת התורה הכתובה. ואמנם בהתבונן בחקים ומשפטים ותורות אשר הוסיפו החכמים לטובת העבדים נמצא. כי חלק גדול מהם נוסדו בשום עין אל מנהגי הגוים עם העבדים, והתנדרו מפניהם פן יוקשו בהם והיו לצור מכשול לתורתם ולמשפט היהדות. לפי תורת החכמים לא יצדק שם עבד על העברי ורק בעיני עצמו יהיה העובד כעבד אבל בעיני האדון יהיה כאחיו (ת"כ בבר פ"ו). וכיצד ינהג בו באחוז? לא יעבוד בו עבודה בזויה כמו רחיצת רגליו הנעלת מנעליו.... ולא יטלנו לאדון לא בפוריון ולא בלקטקה בדרך שעבדים עושים. ואינו רשאי לשנותו מאומנותו ולא יושיבנו באומנות משמשת לרבים ולא יעבוד בו בלילה. אם חובל בו חייב לשלם לו נזק צער רפוי ובושת (ב"ק פ"ו). ולא ישנה לו האדון מאכלו ומשקו משלו (מכילתא משפטים פ"א), וחייב להקדים הטבתו לעבד להטבת עצמו (תוס' בשם הירושלמי). והרחיבו גם מצות, ולא תדרה בו בפרך" באמרים שכאשר אינו רשאי לשום עליו עבודה יותר מכדי כחו (במשמעות לשון רדיה בפרך) אף כן לא יהיה בופהו לעבודה אף אם הוא קלה אם אינו צריך לה (ת"כ בבר פ"ו). שמא יאמר אדם יעשה עבודה על כל פנים אף שאיננו צריך לה רק למען לא יתרגל בעצלות לכן אמרו שגם זה הוא רדיה בפרך. מת האדון אין העבד חייב לעבוד את יורשיו וזולתי את הבן (מכילתא שם קרושין י"ז:). ומובן מעצמו שאין כח ביד האדון למכרו או ליתנו במתנה לאחרים (רלב"ג). אלה הם קצות משפטי העבד העברי. אבל משפט העבד הכנעני אינו כן. אמנם אם גם שהעבד הכנעני נחשב כאחוז, והרשות לאדון למכרו ולמשכנו וליתנו במתנה (עיי' גיור ס"ב: גיטין מ':) ומה שקנה העבד קנה רבו (קידושין כ"ג:), ואין לעבד או לשפחה קידושין ואישות כישראל (מכילתא משפטים פ"ב ת"כ בבר פ"ו). בכל זאת זכויותיו האנושיות לא נגרעו ממנו. הלא מדי הכנסו לרשות האדון חייב במצות התורה שהאשה חייבת בהן (בב"ם), אבל אין האדון רשאי לכופו להמול ולקבל מצות היהודים על

על כרחו אלא מנגלים עמו י"ב חדש בדברי רצוי ופיוס ורק אם לא רצה אז חוזר ומכרו לנוי (יבמות מ"ח:). מכל זה אנו רואים כי כניסתו לרשות הארון היהודי היתה לטוב לו כי תחת אשר לפנים — בעודו נתקף תחת ידי הגוי — היה נמשל כבהמה אשר אין לה חית רוחנית ולא רצון עלה עתה למעלת אדם, ויהי ראשית חובת אדונו להעיר בקרבו מחשבה רוחנית ומוסרית למען דעת כי הוא ככל אדם בעל נפש משכלת אשר לו חובות וגם זכויות מוסריות והחק מעו לו וסתרה כאל כל אדם חפשי. והנסיון הורה כי לרגלי החנוך אשר קבלו העבדים בבית אדוניהם היהודים הציבו תכונתם ופתחו למוסר לבם, ואמת נכון הדבר כי בכל עת כעבד כאדוניו, שבי עבד ר"ג כשר היה נאמן וירא אלהים ועבד כל חבר היה כחבר (ע"ז ל"ט). אם לפי חק התורה הכתובה, הסבה את עין עבדו או שנו ישלחנו חפשי, הנה תורת החכמים עוד הפריזה על הדבר והוסיפו כי גם על כל ראשי אברים יצא חפשי, ואחר זמן עוד הוסיפו הסרוס וחתיכת הלשון (קדושי כ"ה), ובצאתו לחפשי אם הכה שנו ועינו חייב הארון לשלם לו דמי האבר השני (נמין ב"ב:). וכמו כן יוצא העבד לחירות שלא בטובת רבו אם מכרו לנוי (נמין מ"ג:). או נתנו לו כמתנה (תוספתא ע"ז פ"ד), או שלוח עליו מן הגוי והגוי עשה בו נמוס — שהוא סימן שעושים עבדים (נמין ותוספ' ע"ז שם) או מכרו לישראל בחוצה לארץ (גם זה שם), כל אלה נחשבו כאלו הסגירו עבד אל אדוניו הגוי ומוציאים אותו לחירות מצד החק, ספרי דברים פי' רנ"ט). ואם באהת מהדרים האלה יצא לחירות חייבים לתת לו מקום מושב בארץ במקום שפרנסתו מצויה ולא יושבנו במקום נפרד מבני אדם פן ימות ברעב ולא על נבולי הארץ פן יטמע בין הגוים (ספרי שם). ומראותנו מכל זה כי היו משתדלים להביאו בברית היהדות ולקיימו בה אף על כן לסבה קטנה נתנו שחרור לעבדיהם אשר על ידי זה נהיו כיהודים מלידה. ר' אליעזר בן הורקנוס היה צריך פעם אחת מנין עשרה בישראל הלך ושחרר עבדו והשלימו למנין עשרה (ברכות מ"ז:). ומאורע אחד אשר יסופר לנו מימי רדיפות אדריינוס יוכיח למדי כי היהודים על נקלה היו משחררים את העבדים. ר' אליעזר בן פרטא נהפס למלכות ובין יתר העלילות שהעלילו עליו היתה אחת על היותו משחרר עבדיו על נקלה (ע"ז ז' :). ואנו רואים כי היה רע אל הרומיים מעשה השחרור הרגיל בין היהודים ובכל זאת לא הניחו היהודים מנהגם גם בעת הסכנה. ומי יודע אם לא המדרש שדרש ר' עקיבא לאמר: לעולם בהם תעבודו חוכה והמשחרר עבדו עובר בעשה (נמין ל"ח:), אם לא הוכן והוסד מפני דרכי שלום מרעתו כי אין רוח הממשלה נוחה בשחרור העבדים? תורת חסדם נגד העבדים רשומה גם במנהגם נגדם לתת להם לחם חקם די מחסורם ומצד מדת הרחמים נותנים גם לעבדים כנענים מאכלם ומשקיהם משלהם (ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ה) ובאמרם שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי (נמין י"א:), לא כווננו רק על עבד הרוצה להתפרנס משל רבו ואינו רוצה לעשות מלאכה. כי איך יעלה על הדעת שמהוקקים הקובעים להלכה: אסור לאדם שיאכל עד שיתן מאכל לבתתו (ברכות מ'). יהיו קובעים שיותר לאדם למנוע מעבדו לחם חקו? אמנם במאמר אחד קצר אשר הניחו בו הקדמונים היחוס שבין הארון לעבדו דרך כלל כבר מפורש כי אין לארון על העבד כי אם עבודה בלבד (ת"כ בהר פ"). וזה שולל כל כח וזכות לארון בעבד על גופו כמו להכותו לצערו ולביישו (פי' הראב"ד שם), ומובן מעצמו כי יש בכלל הזה גם צער תעבדו ואף על כן אין לו רשות לעשות את עבדו הפקר כשאר קניניו והפציו אשר כל הקודם בהם זכה כי אם אמרו בפירוש הספקר עבדו יוצא לחירות (נמין ל"ח: ועי' ב"ב קל"ח:). וכן אין לו רשות למסור עבד או שפחה לבושת הויסה כי אך לעבודה נתונים ולא לבושה (גדה מ"ו:). ואמנם אם קצת מאחרוני החכמים הוציאו בפלפוליהם מדברי הקדמונים דברים אשר לא כן באברהם שלדעת הקדמונים יכול הרב לומר לעבדו

לעבדו עשה עמי ואני זנך (גמין י"ב). או אם מתירים ליהודי למסור שפחתו לבשת (נדה שם) אין זה כי אם אות חדש כי מקצת חכמים מהאחרונים שהשקעם יותר מדי בדרוק הפלפול ובנתות החקים להיכוותיהם ואותיותיהם תקפה עליהם והתחכמות עד שהמחשבה המסרית אשר נסד עליה החק אברה להם כלאורי יד.

אם נעריך לעמדת אלה החקים והמשפטים והתורות את משפטי העבדות אשר ליונים ולרומיים נראה כי רבים מחקי היהודים הנזכרים מכוונים נגד חקיהם. לפי תורות היונים העבד הוא כלי למעשה רבו, כלי אשר נשמה באפו כאשר גם כל כלי מעשה הוא סין עבד בלי חיים. (אריסטו. פוליטיק 3, 1) והכלית שכלם להבין מצות גונשירה. וכבהמה הביתית נוסם משועבד לאדון (אטינקא 13, 8). אין רשות לאדון להמית את עבדו אבל יש לו רשות להכותו כרצונו, גם להמיל בו מומים, להונה אותו, להונותו, להלחיצו ולרכאו ככל אופן. כמו כן יש לו הרשות לכוף את העבד או השפחה שיפקירו עצמם לו לזנות, או לאחרים במצות האדון. והרשות בידו להשכיר או למסור שפחתו לקובה של זונות (דילינגר 677 — 678). עוד רע מזה היה מצב העבדים לפי חקי הרומים. להם נחשב העבד כאחזה מבלי היות לו זכות אישוי. מה שקנה העבד קנה רבו. והרשות בידו למכור, להשכירו, למשכנו, להחליפו או ליתנו במתנה לכל מי שירצה בין לבן עמי בין לנכרי, ולהכותו כרצונו ואף להמיתו, ויהי להם לחק כולל, כי נגד העבד הכל מותר. עבד שברח ונתפש הוזה תו על מצחו. במכות אש והעבודה הכפלה לו והעונשים והלחץ. ואם חייו לא ישוו הרבה לאדונו השליכוהו לבין החיות המורפות בתיאטראותיהם (נאלליאוס 14, 5). קאמא הרומי העמיד הכלל, כי אין הבדל בין העבד לבהמה רק שהעבד מהיותו בעל שכל חייב לתת דין וחשבון על מעשיו. עבד שנחלש מווקן רשאי האדון לשלחו מביתו ולעובו לאבדן. ולא יכול דפה לדבר מן האכזריות והעול והעשק אשר קאמא עצמי עשה לעבדיו (פלוטאך מתי קאמא 21 10). לא היתה עבודה קשה ומלאכה בוזיה ומשקצת אשר לא העמיסו על העבדים יותר מכדי כחם. כל הלילה היה שומר על פתח בית אדונו ככלב. דבר תלי היה בין הרומים שאם העבד ידע עדות נגד אדונו שהאדון חתך לו את לשונו למען לא יוכל להעיד (ציצירא בעד קלאוינס 66). עבד שחרר אדונו נדרשו כל עבדי הבית על ידו (פציטוס 46 — 42, 14) על שבירת כלי קמן נקצצו ידי העבד או הוסת (סיניקא מן הבעס 3, 40). העבדות שוה למיתה ועל כן בדין שבין אדם לחברו נחשב העבד כאין לו מציאות (Digestae 50, 17, 32), כל הנאי שבין האדון לעבד אינו כלום ואין האדון חייב לקיימו (Cod. 2 14 13), וכן אין רשות לעבד להעמיד את אדונו בדין (Dig. 5, 1, 53). אשתו כי תנאף תחתיו או הוא כי ינאף את אשת איש אין זה פוסל את האישות (שם 6, 5, 48). והרשות ביד האדון להפקיר את שפחתו לזנות לכל מי שירצה (סיניקא בתשובותיו 33, 5). שימת עין קטנה על אלה החקים המעטים מספקת להראות כי מקצת חקי העבדות אשר חקקו חכמינו לא נסבו כי אם מחקיהם להיות נדר משמר בפניהם. כי אין ספק לנו שאילו לא היו רואים שלפעמים מתאבדו על עבדיהם להיות חותכים לשונם שלא היה סבה לחכמינו לחדש הלכה שעבד שחתך לו רבו לשונו שיוצא לחירות, וכן על החדש הלכה מעבודה בלילה. המפקיר עבדו, לעבודה נתתיו ולא לבושה, ועור הלכות אחרות בלי ספק דתעוררו משום עין על משפטי הגוים בענינים האלה. גם מצות הצדקה והחסד לאכיוני אדם שנתה בומנים האלה פניה מאשר היו לה מקדם. הן דבר ברור הוא כי לפנינו בישראל לא חקקו בענין הצדקה חקים מיוחדים. המתנה לאכיונים היו לפי התורה הפאה הלקם והשכחה והזכות במירות השנה השבעית, חלק מן המעשר, וכבר הקדמונים הציאו מן הבתוב הרוב לתת בשנה שלישית מעשר סוחר לעניים אשר קראוהו מעשר עני, וגם נהגו בומנים הקדמונים לתת המעשר הזה (פניה

פ"א ו' ח' יוסיפון בקרמוניות ס"ד פ"ח), אבל מן הצדקה לפי משנה אל האחרונים לא נזכר מאומה ולא נתנו חקים על אודותיה. תחלת זכרון הכנוי 'צדקה' לכנות בו משנה החדש לעניים נמצא בספר דניאל המאוחר (שם ד' כ"ד) ואם אמנם כי כל כתבי קדשנו מדברים בזכות החדש לבני אדם, לפרוס: לרעב: לחם: ולהלביש: ערומים, לתת פור לאביונים ולחיות חונן עניים, בכל זאת אין זכרון למצוה הזאת בדרך חק המגביל תנאיה ופירשה ושיעוריה, וגם לא היה צורך לחק חקים על הדבר הזה המסור ללב ובפרט בעם אשר מרת החדש נחלתו מבית אבותיו, ועתה אם פתאום נפגוש בדברי הימים: לעם הזה פרק וזמן אשר בו השתדלו מחוקקיו להגביל תנאי המצוה הזאת ופירשה ושיעוריה וקובעים חקים ומשפטים על אודותה, הלא יהיה זה לנו לאות כי היה להם סבה חוצית אשר הכריזתם על ככה וזאת הסבה נמצא אם נתבונן במשפטי הרומיים נגד העני. רוב הרומיים — יספר סיניקא — בנתנם מנהג לעני יתנוה ברוע: לב, ובהשמרם לכל יגעו בו ישליכוה לפניו (מן החדש 6, 5). הפנישה בעני מבקש על הפתחים חשוב להם סימן רע (דיליגנר 723) קורנפיליאן שאל כמתמיה: איך ישפיל אדם את עצמו ולא ידחף עני מפניו כשקץ נבזה. התאמצות הלב נגד העני נחשבה למעלה באדם (וורגיל בשירו מעבודת הארסה 449, 2). פלוטוס לא ידע הבין לאיזה תכלית נתן לעני מאומה? שמה שאנו נותנים לו יחסר לנו ולעני לא נועיל רק להאריך לו חיי: עניו (Trinumm. 1, 2, 58, 59). ובכל משפטי המוסר לרומיים במעשה חסד לעניים לא נצטוה האדם עליו בלתי אם לא יגיע לנותן נזק במתנתו ולא יחסר לנפשו דבר (ציצרא מן החיובות 1, 16). ועתה מי זה יבחישי כי מראה מן יהיו היסודות האלה לעם למוקש, הוכרחו לעשות חקים קבועים למען החוק מצות החדש והצדקה והגבילוה בתנאיה ובשיעוריה ומנו מנוים לגבותה כמו שנובים את המסים ולמשכן עליה אפילו בערב שבת, והפלינו מעלת הצדקה שהיא שקולה כנגד כל מצות התורה, ואף מן הקרבנות. והיא מקרעת נזר דינו של אדם ומצלת מן המיתה ומקרבת את הגאולה, ומרבה שלום. אבל המעלים עין ממנה הרי הוא כעובר ע"ז. ואין מספר לכל ההפלות אשר הפליגה¹. ולפעמים הסבו דברי הכתוב ופירשוהו באופן שיהיה מכון על הצדקה אף שנראה עין בעין כי אין כוונתו עליה² וכל זה: אדוק למען יהיו מחזיקים בה לנשאה ולהקיר ערכה כערך שבוה הגוים בוסנם והשפילוה. ואמת כי אלה החקים וההפלות בשבת הצדקה לא היו לריק כי אם עשו פעולתם בשלמות כי לא ארכו הימים עד כי גדל הבוזו למעשה הצדקה כל כך כי הוכרחו הבית דין שבאושא לעשות תקנה נגד המפריים על המרה יותר מהראוי ואמרו: המבזו אל יבזו יותר מחומש (כתובות נ"ז) ואמנם לא יעלה על דעתנו כי לכל מה אשר אונו וחקרו ותקנו להגדיל כבוד הצדקה לא התעוררו כי אם מצד עצמם ולא משום לב אל משפטי הגוים. כי הדבר ברור שהרומיים ראו ברוע עין על מעשה הצדקה אשר עשו היהודים והיו חפצים להמותם מדרך הצדקה והיהודים התגדלו בחוקה המתפתות ממעצותיהם. ומסופר בתלמוד (ב"ב י'). שטרנסרופוס הרומי התוכח עם ר"ע על דבר הצדקה שעושים לעניים, ושאלו: אם אליהם אוהב את עניים מפני מה אינו מפרנסם? וענה ר"ע שלטובת עצמו צוה ה' לנו לחמך העניים ונזכה לקבל שכר על מעשנו. ומשפט היהודים על הרומים

1) מחקי הצדקה וזעלתה ע' ירושלמי פ"א שקלים ספ"ה ובכ"ט וע' בבלי ר"ח (פו:), סוכה (סא:), כתובות (פו:), יבואה, קידושין (ש:), ב"ב (י: — יא: ושם בכ"ט בש"ס.

2) אמנם: עין על הכתוב נתון תתן לו ולא ידע לבקר בתתן לו ונ' פתח תפתח את ידך לאחריך ונ' יתברר לנו כי אין הכתוב מדבר כלל מצדקה כי אם מהלואה שלח לעני ולא יקפון ידו מפני קרבת שנת השמיטה ולא ידע לבו בתתו לו דוק כן יתפרשו כל הכתובים שם אבל חז"ל מפרשים כל הכתובים האלה על הצדקה ע' ספרי פ' ואה, ב"ס (לא:), וכעין זה נמצא בכמה כתובים.

הרומים בענין הזה היה להרשיע באמרים, שגם בעת עשותם חסד וצדקה למראה עין אין חסדם כי אם חמאת יען כי אינם עושים הצדקה רק לשם כצע, להתגדל ולהתיר או לשם פניה אחרת (ב"ב שם, פסיקתא הוצאת ר"ש בובער י"ב:). ואולי היה זה גם שורש הגזירה אשר גזרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון על סתנותיהם (ירוש' שבת פ"א ה"ד). ועתה נוכח המראות האלה אין להכחיש כי חקי הצדקה שנתחדשו וכל ההפלות שהפלינו בשבחה לחלק גדול מהם היה הסבה ההתנגדות נגד משפטי הדומים. וזאת ההתנגדות היתה נחוצה מאד כערך שהרומים מצדם השתדלו בכל עו למשוך את היהודים אחרי משפטיהם, ולא לבד בפיתוחם בדברים כי אם גם באונם וביד חזקה. ועוד נוסף על זה היו חקי היונים והרומים נאותים לקחת לב ההמון כאשר חכמינו עצמם מעידים שחקיהם נוחים להמות לב העם ויש פתחון פה ליצר הרע להרהר שהחקים שלהם נאים משלנו (ספרא אחרי פי"ג הוצאה שלי וויען 1862) ועל כן היה זה סבה חזקה להגדיל הגדרים ולהרחיב חקי תורחם, והעולה על רוח הגוים היה לא היתה, אשר המה אומרים היו כמנו ונהיה גוי אחד בארץ פעל ההפוך ממה שרצו; כי זה החוק בקרבם הרפץ להרחיב הפירוד ולהגדיל האיבה. אמנם בכל זאת האיבה לא קלקלה את השורה ולא עזרה את עיניהם מהבט אל דבריהם הצודקים ובכל עת היו נכונים לקבל דעות מובנות ומשפטים ישרים אשר מצאו ונמסעם על אדמת תורחם.

פרק רביעי

דעת יוניות הרומיות עלו בחזרה שבעל פה.

המלחמות אשר נלחמו היהודים בפרקי זמנים שונים נגד חכמת יונית נגד דעותיהם ומשפטיהם הן לנו לאות נאמן כי רבים מהם מצאו מכבדים בקרב היהודים. ואם נעמיק בספרות תורת חכמינו או נמצא אחת הגה ואחרת הגה אשר באו להם חקים ומשפטים ודעות מהיונים אף כי בדרך כלל לא ישרה נפשם בהם והתעבבו. רושם ממנה יוני אשר מצא לו דרך בין היהודים נמצא כבר בימי החשמונאים. הגה בין התקנות אשר הקן יוחנן כהן גדול אחרי שקטה הארץ מהמלחמה נמצא תקנה אחת אשר לא נדע שורה ולא נבינה אותה בלתי אם נתן לב על אחד ממנהני היונים. על זמנו של יוחנן כה"ג יסופר שער ימיו היו מכים לקרבן בין קרניו כשמקריבים אותו להשחט (ירושלמי סוף מ"ש) או שהיו חסרמים אותו בין קרניו כדי שיפול הדם בין עיניו (בבלי מנחה מ"ה). מן המעשים האלה נאמר בתלמוד שהם מעשים בדרך שעושים לפני עבודה זרה (ירושלמי שם). אמר להם יוחנן עד מתי אתם מאכילים את המזבח נבלות? ולמדנו מזה שני דברים, האחד: כי עד ימיו של יוחנן היו נוהגים בשחיטת הקרבן במקדש כדרך שנוהגים הגוים לעבודה זרה. והשני, שיוחנן במל המנהג מפני שכן דרך ע"ז, ונחשב קרבן כזה כנבלה למזבח. בעלי התלמוד האחרונים נבוכו בהבנת התקנה שתקן יוחנן ובסבתה ויחפאו עליה דברים אשר לא כן באמרים כי ההבאה או הסריטה אפשר שגמר נקיבת קרם המוח וזה היה מעמי של יוחנן שהעביר המנהג הקדום וקרא הקרבן שנשחט בדרך זה נבלה למזבח. אבל לא ידעו או לא שמו לב על המשע האמתי המובא בירושלמי שהוא מפני היות כן דרך ע"ז ונתנו מעט אשר לא יסבול השכל הישר. כי איך יעלה על הדעת שסריטה בעור והגלגל קיים או הבאה מועמת במקל יפעלו נקיבת הקרם. ובירושלמי שקיימו לנו עצם המשע: שהוא דרך ע"ז גם הם לא קיימו פירוש, כי לא פורש בו מה במעשה ההבאה בין הקרנים או בשריטה בעור מדרך ע"ז? ואמנם יובן הדבר על פי מנהג שנהנו היונים בקרבנותיהם. הם הקפידו שהקרבן כי יובל למבחן ילך בלי אונם. ובכלתו ברצון סימן טוב למקריב. הכהן העובד המתין עד שעשה הקרבן תנועה בראשו. וזה היה לו סימן שהקרבן מוצה להסיר

להקרב. ואמנם בכל עת עשו פעולה בתחבולה להפעיל הקרבן לעשות התנועה הזאת. וזה בשפכם מים לתוך און הקרבן (פלוטארך מביאו דילינגר 209). ועתה נראה כי קודם זמנו של יוחנן קבלו המנהג הזה וההכאה והסריטה בין הקרנים היו תחבולה לנרדם תנועת הראש, ועל כן הוטב אשר רבר שזה דרך שעושים לפני ע"ז ובטל המנהג. עוד בוסן מאוחר מאד אחריו אשר כבר ספה תמה מלכות היונית בארץ ישראל תקן חכם אחד ברכות אשר עד היום עלו בכל סדורי תפלותינו והם בלי ספק ממקור יוני. אמרו בשם ר' מאיר שעל כל הברכות שאדם מברך בכל יום יוסף הודאה לה' על שלא עשאו גוי ושלא עשאו אשה ושלא עשאו בור (מנחות מ"ג: ירושלמי ברכות פ"ט). ומי לא יוכור בקראו הדברים האלה את מנהגו של סקרסם אשר הודה לאלהיו בכל יום כי עשאו אדם ולא בהמה איש ולא אשה יוני ולא בארבעא (כל הגוים אשר אינם יונים קראו בארבעא). גם מדברים הנוגעים בחקת משפט ממון קבלו היהודים חקים שונים מעת שהיו כפופים תחתיהם. והאות על זה, כל הדבורים התוכניים אשר מצאו מקומם בחקת משפטי היהודים כמו אוננו דייתיקי וכן ענין אפותיקי נמצא בשםם ובתוכנתם גם בדיני היונים. (ר"ז פראנקל דער געריכטל. בעוויו 56).

ואמנם יותר מכל זה עצמה עליהם חכמת היונית. והגזרה אשר נגזרה פעם אחר פעם עליה לא עצרה כח לעמוד נגד תשוקתם אליה. אנטיגנוס איש סוכו אשר חי בראשית מלכות היונית בא"י השאיר לנו מאמר אחד, והוא בלי ספק ממקור יוני. הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהיו מורא שמים עליכם (אבות פ"א). המאמר הזה וענינו אין לו יסוד ושורש בתורת משה והנביאים אשר כולה מלאה יעודים משכר זמני, ותצוה לשמור החקים והמשפטים למען יחיה האדם בהם ויתברך בגללם ויטב לו והאריך ימים ואיך עתה יתחייב האדם לעשות הטוב מבלי שיקוה להשלום נמול? אבל כל רואי המאמר הזה מאז כבר הכירו בו רוח החכמה היונית והפילוסופיה השמאית שמה בפי אנטיגנוס מלתה, וגם לא היתה בעבור זה לאמונה כללית באומה (ע"י ר"ה ד'). אבל על כל פנים אנו רואים אחד מאבות הקבלה כאנטיגנוס לא הסיר אוננו משמע דעה יונית אף בהיותה בסתירה עם פשטות התורה. וכמה חכמים מן האחרונים חפשו ודרשו לדעה הזאת סעד בכתבי קדשנו. זה מדרש שדרש אחד מהחכמים: שמה תאמר הריני לומר תורה... בשביל שאקבל שכר תלמוד לומר לאהבה את ה' אלהיכם כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה (ספרי דברים פ' מ"א) ור' אלעזר בן פדת דרש: במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו (ע"ז י"ט). ור' פנחס חכם ירושלמי דרש: יד ליד לא ינקו רע זה שהוא עושה צדקה ומבקש ליטול שכרו מיד (ירוש' סנהדרין פ"י ה"ב). וכמו כן הדעה המפורסמת הנודעת לאפלטון והסמאיקים ואחריהם לסיניקא הרומי ומרקוס אוריליאוס: שמקור כל חסאות האדם הוא הטעות והשגגון בדעתו, גם אותה קבלוה חכמינו וסמכוה לכתוב. ר' שמעון בן לקיש אמר: אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שמוות שנאמר כי הסמה תשמה בתיב (סוטה ג'). ואף כן הדעה מן הדבור (logos) אשר המציאות חכמי היונים ודרכיה אפלטון, הלא בעיקרה נתקבלה אל היהודים בארץ ישראל ותהי להם יסוד ושורש בפירוש המקראות ובחברה עיקרים יקרים אשר בנין דת היהדות נשען עליהם (ח"א 221 – 216). מכל זה הגנו רואים כי לא נמנעו היהודים לקבל דעות יוניות אשר מצאו בהן חפץ. ועתה כמשפטיהם כדעותיהם שקבלו, עלו בתורת חכמינו. ואין צורך להעיר עוד על החקים והתיקונים והדינים אשר חרשו וקבעו מפני שנוי מצבם ובכתינת הלשון היונית אשר היתה בקצת מקומות שפת העם (ח"א 98).

אולם מה שהפעילו היונים אחת הפעילו הרומיים שבע על היהודים ותורהם. הלא

דבר הוא אשר מעת התחברם אל הרוסים ותקפה ידם עליהם נראה כי חקת משפט היהודים השיגה שלמות גדולה. וקרוב הדבר מאד כי היה להם כן יען כי מצד מצבם החרש התעוררו והתחדשו שאלות חדשות בדיני ממונות אשר הוכרחו להביעם, ועוד יותר מזה יען כי נודעו להם מתוך חקת משפט הרוסים — אשר בעת התודעותם להם כבר הייתה ערוכה וסדורה ורחבה — הרבה כללים ופרטים חדשים בדינים, אשר העירו חכמי היהודים לשים עינם עליהם. ואף אם היהודים בהכרעות השאלות החדשות ובשפטים על הכללים והפרטים הדיניים נטו מעט או הרבה מדרך חקת משפט הרוסית בכל זאת היתה היא הסבה הראשונה להכרעתם ומצד זה גם הסבה להרחבת תורתם. הדבר הזה כבר היה להורשים רבים ענין לענות בו. יש חשבו כי מחקת משפט הרוסית לקחו היהודים חלק גדול וקבעוהו בחקת משפטם. ויש אומרים כי אין להראות השתוות מבוררת בין זאת לזאת, אבל הצד השווה לכלם הוא שעל כל פנים חוקה התעצומה על חקת משפט היהודים מעת שלמדו לדעת חקת משפט הרוסית. אבל מקצת דוגמאות יראנו כי אמת הדבר שיש בחקת משפטנו רושמים רוסיים ברורים. ונוכרי ראשונה ההלכה: הגזל מריש ובנאן בבירה יחזיר דמי המריש לבעליו (גמין נ"ה). וזו הלכה שחזרהו בית הלל. אבל בית שמאי שונאי החדשות אמרו יקעקע כל הבירה ויחזיר המריש לבעליו. כי כן היתה ההלכה הישנה ואולי מן הימים אשר חיו תחת ממשלת הפרסים כי רוח פרסה, להכביד הקנסות, מרחפת עליה (האלוף ח"ו צד 43). ועל כן גם שמאל הבבלי אמר: שכל זמן שאין הגזל מקעקע הבירה ומחזיר המריש לבעליו עוד הוא חכם בכפו (תענית פ"ו), ואמנם אפשר כי ב"ה, שעקרו ההלכה הישנה, התפעלו מחקת משפט הרוסית, אשר הגדן הזה מצא כבר מקימו בחקות י"ב הלכות החדשים: אין לבעלי הבגין לקעקע כל הבגין בשביל קורה גזולה ששקעו בו כי אם משלמים כפל דמי הקורה. וזה שווה למשך דלן ב"ה רק נברל בתנאז. ברין שחרור העבדים קבעו חכמינו קצת דינים אשר אין להם על מה שיפסכו בתורתנו. והוא שאם נבר מתוך מעשה האדון בנהג בעבד מנהג הגוה רק במשותף כמו אם צרפו למנן עשרה בבית הבנסת (ברכות מ"ז), או אם העבד עושה מעשה משותף ואין האדון מודה בו, כמו אם טבל בפני רבו (מכילתא בא פט"ו יבמות מ"ה), או נשא בת חורין בפניו או הניח תפלין בפניו (נמין מ'), או אחרים עשו דבר חירות בעבד ואין האדון מודה בם, כמו היוצא בכיפה (בשנתנו כיפה בראשו לסימן החירות) ובהנניק = מיאנס (כלומר שנעשה חבר בסעודת מרעים בבית אדוניו), ובחירות של מלכים (שכנויות הממשלה נעשה בן חורין) אין צריך נט שחרור (ירושלמי גמין פ"ד ה"ד¹). והנה הרעיון היסודי המונה בחקים האלה נראה כי קבלוהו מתוך חקת משפט הרוסית אשר לפיה הסכמת האדון על מעשה הגוה רק בבן חורין הוא מודעה גלויה שחפץ האדון בשחרור העבד. ודומה הדבר כאלו העתיקו חק הרוסי ממש אשר זה תוארו "האדון מליך את העבד בהיקף תזר חלילה ופצרו לחירות בדבור פיו והפקיד או השומר נגעו בראש העבד הנקרא וינדיקטא ונתנו הכיפה בראשו לסימן החירות" וכן "אם היה בבית האדון סעודת מרעים, וחברים יקראו לעבד להסב עמם בזה גלה האדון דעתו שרוצה בשחרורו" וכן היה חק שעבד נהיה בן חורין על פי חקי הממשלה. הדוגמאות המעטות האלה מספיקות להראות כי לא העלימו חכמינו עיניהם מחקת משפט הרוסית וקבלו את רצויה להם.

אחרי שראינו במקצת דברים כי קבלו היהודים דינים מחקת משפט הרוסית על כן

תצדק

(1) ברייתא זו שהבאתי מן הירושלמי נמצא בשני נוסחאות קצת גם בבבלי (גיטין כ'). ומפורשת ב' דרכה של תורה להר"צ צבי מנחם פינליש צד 74, והסכים עמו בקצת פירושו ח"ד י"ח"ש בהלכות מחברת ח' צד 123 הוסף לפרשה ביהורן ביאור ובדברים של סנס, ומדברי שניהם נלמד כי ה"ה של הבנייתא נוסף על עיקרים שבתקת משפט הרוסית.

תצדק גם ההשערה שבמצאנו השתוות ברורה בין חקת משפט הרומיים והיהודים בדיני ממונות כי לא היה זה במקרה, כי אם חקת משפטם הפעילה על חכמינו. ויש להעיר פה על קצת עיקרים בתנאי ממון. בחק הרומי נמצא: תנאי שאי אפשר לקיימו מצד המבע או מצד החק, אם תנאי כזה הותנה בשטר צוואה התנאי בטל והמעשה קיים. וכן נמצא תנאי שהוא תלוי בדבר שאינו רשאי לעשות מצד הנימוס והמסור¹). השרשים האלה בצורתם ובצביונם מסש נמצאו בחקת משפט התורה שבעל פה. בתנאי שאי אפשר לקיים מצד המבע נחלקו חכמי הברייתא אם המעשה קיים או לא (גמין פ"ד). תנאי שאי אפשר לקיים מצד החק נקרא תנאי על מה שכתוב בתורה והוא בטל (ב"מ צ"ד). ונראה מדברי התכסם הירושלמי (ב"מ ספ"ז קדושין פ"ב) שתנאי על מה שכתוב בתורה ותנאי שאי אפשר לקיימו נכנסים תחת מוג אחד. וכן נמצא הענין השלישי מן התנאים שהוא תנאי שאינו רשאי לקיימו כמו התנאי על מנת שיאכל בשר חזיר (גמין פ"ד). בבחינת קנין פירות מנכסים נמצא בחקת משפט הרומית מינים שונים מפירות: פירות מחוברין (fructus pendentes) פירות תלושין (fructus separati) פירות צבורין (fructus percepti). והנה שלשת המשגים האלה עם כנויים נמצאו מלה במלה בתלמוד בבבא מקומות כאלו נעתקו מחקי הרומיים. ובענין הדברים שאין להם בעלים קובע החק הרומי: א) כל דבר הפקר שאין לו בעלים (res nullius). ב) הפקר לכל מפני שלפי חק המבע הכל שוים בו (res communes) כמו הימים והאוויר ודומיהם. ג) דבר שנמשוץ בעליו (res dereticatae) גם ג' מיני הפקר האלה נמצאו בצביונם מסש לחכמינו. הפקר הרגיל הוא שהפקירו בעלים (עו' נדרים ס"ג. ובכ"ט). המדברות והימים ודומיהם הם בכלל הפקר (ב"ק פ"א. ותוספתא שם פ"ח, ב"ב נ"ד: ובכ"ט). וכן נמצא המין הג' אקרא נכסי רמושין (ב"מ ל"ח: ירוש' כתובות פ"ד ה"ח). וכאלה יש כמה עיקרי דיני ממון אשר יש להם השתוות מסש בחק הרומי²) ולא נעשה בנפשנו שקר לאמר כי כל זה מקרה. ואף גם מפורש מצאנו שרומים חכמי התלמוד על חק רומי אחד. בדיני הרבית אמר אחד מן הדכסים: הדיא אנמיכריסים רבית הוא (ירושלמי ב"מ פ"ה ה"ו). מלשון הקצר הזה נבין כי הכנוי "אנמיכריסים" היה כנוי חוכמי ונודע להם במושגו, ובאמרו "הדיא אנמיכריסים" כבר היה ענינו טוב לשומע ואין צורך ביאור ויותר. ויבינו זה חק קבוע בחקת משפט הרומית אשר זה תוארו: דבר העושה פירות הממושכן למלוה אין המלוה רשאי להחזיק מן הפירות יותר מכדי הרבית הקבוע מן החק ותפסת הפירות של המשכון בשכר מעותיו נקרא בחק הזה אנמיכריסים (Lex. 11 § 1, Dig. 20, 1) ועל זה כוון בעל המאמר הירושלמי באמרו "הדיא אנמיכריסים" הנודע מתוך החק הרומי. ומצאנו גם כן משא ומתן על דבר חק ומשפט בין

1) ראה מזה בספר Lehrbuch der Pandekten von D. r. Bangerow, I. Bd. S. 131

(f. f. מדיני התנאים).

2) יאסם בדיני היהודים ח"ד בהצטרף לס"ד את ח' מ' י' העיר על ההשתוות הזאת והחליט שחק הרומי הפעיל על חק היהודים והביא הוכחות מענין קנין פירות והפקר ור"ל בס' "Der gerichtliche Beweis", צד 60 בהצטרף השני על קצת השנים ועל קצתם הורה בשתיקה. אמנם קצת השתנוי אינו צודקת כמו באמרו שאין התלמוד יודע מליצות צבורין ולא מדין דבר שנמשוץ בעלים, זה אינו כמו שהדאית בפנים. אבל אין שויה הלא בזה הכל שוים שני חק הרומי והתלמוד חכמי המשנה והתלמוד על מושגים ודינים חדשים בחקי ממון, לתכליתו הלא יש די כוח. וה"ו פראנקל אשר בספרו הנזכר השתדל להראות כי לא שאנו היהודים מסקד רומי, הלא הוא עצמו מחליט בפירושו: כי בקצת דיני ממונות קבלו היהודים מן האומות אשר ישבו בקרבם, מן הדינים, הרומיים הפרסים, ועל ידי התחברות עם הנים אשר היו אתם התעוררו על עניינים דיניים חדשים (שם צד 58-55). ועל כן אף אם נניח שעל פ' תרוב דנו חכמי היהודים על אלה העניינים הדיניים החדשים באופן אחר, על כל פנים זה ברור שחקת משפט הרומיים נרמה שניתידו הלכות חדשות אשר עלו בתורה שבעל פה. כי זה אין להכחיש בשום ענין כי כמה עקרי דיני ממונות אין יסודם העיקרי בתורתנו על דרך משל: חזקת הקרקעות שהיא שלש שנים אין לה אף רמו בתורה ואף שלבדית משור המועד אין זה ראיה על החזקה כי אם על מספר השלש אמנם שמה מוכיח עלה שהוא במקד חק הרומי כמו שהעיר יאסם במקד המוכר.

בין חכמי היהודים ובין יורעי דת ודין הרומיים (ירושלמי שבועות פ"ז ה"ט), ולפעמים מוכיחים דיניהם ואמרו משם ר' אושעיא: ישראל שנתן מעות לנוי בבהמתו בדיניהם אף על פי שלא משך קנה (בכורות י"ג.). וזה מכון על דינים של חק הרומי אשר לפיהם המעות קונות אף שלא נמסר הדבר הנקנה¹, ועוד מצאנו במקום אחר שמדמים דיניהם לדינינו (ירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ז וע"ב ב"ק פ"ד ה"ג). ועתה מי שישכיל על הדבר בתמים ובאהבת האמת, וישים עיניו על כל הפרטים אשר עברו לפנינו הלא ברצון יסכים עם ההכמים השונים אשר התלישו כי חק הרומי הפעיל תעצומה על הלכות חכמינו, והמסאנים היהודים על האמת הזאת, או שלא ירדו לעומק דיני ממון של חכמינו, או שפניות חצוניות קלקלו להם את השורה, וחשבו שזה פגם בכבוד תורתנו אם יודו שדיניה והלכותיה התפעלו לפעמים מתורת חכמים ומרוקקים אשר לא מישראל המה. אבל באמת אין זה כי אם כבוד שקר וכבודם האמתי הוא שקבלו האמת ממי שאמרו.

כלל היוצא מתוך כל הדברים והאמת אשר הקרמנו עד כה הוא זה: במשך הזמנים אשר עתה נשים אליהם מגמת פנינו, פעלו סבות מסבות שונות הרחבות והגבלות על אדמת התורה שבעל פה. אלה הסבות הן סבות פנימיות וסבות חיצויות. הפנימיות נקרו בקרב המפלגות הדתיות והמדיניות אשר בגללן התעוררו חכמי התורה מנהיגי האומה להתנגד בעדם ולשבר כח התנגדותם למען עשות חוזק לתורהם. החיצויות הן הסבות אשר נולדו מהתחברותם עם העמים השונים. אלה הסבות הולידו והצמיחו שלשה מיני תעצומה. האחת היא אשר נפעלה על השתלשלות תורתם מצד מעמדם המדיני החדש מצוית חקיפה עליהם יד העמים. השנית היא אשר הפעילה דעות הגוים ומשפטיהם והכריזים לקבוע דינים וחקים חדשים למען התנגד בפניהם. והשלישית היא אשר הפעילה דעות העמים הצודקות ומשפטיהם אשר ישרו בעיני חכמינו וקבלום ברצון ובנפש חפצה וקבעום בחורחם.

כל שופט בצדק על פעולות חכמינו יתן כבוד לשמם על חכמתם וצדקתם אשר בכל עת ה' עיניהם פקוחות לשמור על דרכי בני עמם אם לפלסם ולהישירם גם להסיר מהם מכשולים; באהבה וברצון קבלו המצב והאמת מכל אדם בלי להבדיל בין מה שיצא ממקור ישראל ובין מה שתוצאותיו ממקור עם ועם. אמנם גם כנגד זה שמרו בהשגחה תמימה על עמם לגרם מפני מעלליהם הרעים לבלתי תת משפטים לא טובים לבוא אל בית ישראל — כי תזכה קדושה היתה זאת להם לגרם בעד הדת מפני משפטי העמים בזמנם אשר נשאו עליהם חותם התועבות אשר שנא ה' אליהם. שלשה אבות התועבות עובדת אלילים גלוי עריות ושפיכות דמים וכל תולדותיהם הלא התפשטו במלא רוחב ארצות הגוים, ואיך עם אשר תורתו תורת אחדות אלהים, תורת מטהר המדות והפרישה מן התועבה, תורת חסד וצדק ומוסר ויושר, איך הוא לא יעצור בעדו מהתערב בגוים ההמה? ואיך מתקק העם הזה ומנהיגיו יעלימו עינם מראות גורל הסכנה האורבת להם מהתחברותם עם אלה הגוים, ולא יעשו פעולות מצדם לעצור בעד הסכנה הזאת? ועל כן התלונה אשר מלינים מאז על העם הנענה והנרדף הזה על דבר הברלב מן הגוים וההתרחק מהם אך לשקר עשו. לא מקנאה ולא משנאת חנם היו מחזיקים את הגוים לכני אדם פורעי מסר ונתנו את בניהם שקץ ובנותיהם תועבה ונשותיהם כחללות, הלא באמת היה

(1) ע"ש בגמ' כל הדיקדוקים הורים על מאמר ר' אושעיא ואביו מפרשו נגד משפטים של הדברים אבל כונת דברי ר"א מבוארת שמדבר מדין הגוי וכך שיעורם ישראל שנתן מעות לנוי בבהמתו או להחזק או לפי דיני הגוים קנה הקנה את הבהמה במעות שנתן ואינו צריך משכנה, ואחרי שלמי דיניהם עשי הטוב והלוקח הקנין ממילא בנתינת הסמט נעשה הבהמה קנינו של הלוקח ועל צדק תלוי בזה החיוב והמפורסם גם בבחינת הבהמה, ודומה זה למא שגאמר בגמ' שפעות שוכן לו חכמים נחשבות שלו שראוייהא.

היה הדבר כן כי כל אבות התעבות הנוכרות עם כל תולדותיהם נמצאו בגוים אשר היו אתם אתה לא נעדרה. האמנם כי אתרי עברו שנות מאות כבירות הטיבו הגוים דרכם ותקנו מדותיהם. אולם מה שורש דבר נמצא להם כי נפקחו עיניהם ויראו כי תועים מדרך השכל? התבוננם באמונת היהודים ודעותיהם ובדרכי חייהם פעל כל זאת. האמתיות אשר שמרו היהודים מכל הצצים ואשר עליהן הורגו כל היום ויחזיקו לעד לעולם אך הן סולו להם מסילה חדשה בדרך חייהם. המשיחיים הראשונים אשר היו יהודים נאמנים חלקו בגוים יסודי היהדות ועשו מסלול ודרך לאמתיות תורתנו בקרב עמים רבים. עיניהם נפקחו על הכל אמונת אבותם באלהות הרבה, לבם נפתח לתורת החסד והאהבה אשר לא ידעו לפנים, ותשוקה לסירת המדות נטעה בקרבם. אף אמנם אין להכחיש כי המטרה הנשגבה אשר שמו היהודים המשיחיים נגד פניהם לא הושגה מדר. יסודי תורת משה והנביאים אשר הביאו להם היהודים המשיחיים — האמנם בתבנית חדשה — לא עצרו כח לעמד נגד חקי חייהם ומשפט אלהיהם אשר הביאו אלה הגוים מביטם ובמולדתם ועוד דבקו בהם דור אחר דור. ועתה יובן הדבר כי נוכח מעמדים כאלה לא יכול היהודים לשנות משפטם על דרכי הגוים אמונתם ומשפטיהם.

לא לנו האשמה כי אם לאחרים מהמורים אשר עמדו במשך הזמן תחת המורים הראשונים אך להם האשמה והם חייבים בנוק הזה. הם העתיקו אמונתם ודתם מסקרה ומיסרי תורת משה והנביאים אשר עליהם נוסדו, הם השפיקו בילרי נכרים אשר לא שערם קדמוני המשיחיים, וישנו בזה מראה התורות היהודיות אשר קבלו עד כי ישונה עז פניה לבלי הביר עוד. הנה לעתים שונות סרו מדר מדרך מוריהם הראשונים והחלו תורת אהבה וחסד כשנאחזם וקנאתם נגד הדתות האחרות ורדפו והחרימו והקדישו להנה כל אשר לא כמחשבותיהם מחשבותיו. לא בתלמידי נביאנו והבטינו כי אם בתלמידי אנטיוכוס איפיפנוס, נירון, דאמיטיון ואדריינוס וכל סיעתם. הם סרו מדר מן הדרך אשר הלכו קדמוניהם וילבשו גאות כמרם והתאזרו עז וגאון ומתנשאים לאמר לנו הממשלה על כל רוח ונפש על כל נשא ושפל על כל העמים וכל האדם יחד. כן עברו שנות מאה אתרי שנות מאה והאמתיות והתורות אשר קבלו מאת קדמוניהם היהודים המשיחיים ירדו ממדרגה למדרגה ואברו ועוד אינם ותחתיהן קם עושק דרוח בכח ובחיל ויהי למארה גם לבית ישראל כי הדימנו וישקנו מי ראש ורובבות אלפי ישראל הכרעו למבח על דבכם במשפט אלהיהם ובתורה אשר לפנים למיסרי דתם היתה לקן ולמשקלת וינטלוה וינשאוה להיות גם לגוים. הדעות והמדות וכל המעשים האלה עשו מרחק רב בין היהודים וביניהם ומשפטם עליהם משפט צדק היה. אמנם מאמר היהודים אשר אמרו בלבם על משפטם ומעשיהם — כי בגלוי ואל פניהם מי הוא היהודי אשר ערב לבו לתת תפלה במשפטם — הלא ברב הימים גם בקרב עצמם מצא מסכמים.

הנה זה כארבע מאות שנה נפקחו עיני אחדים בהם והתעוררו קצת משכיליהם לדעת כי מוריהם וכניהם הטיאו המטרה, או פרקו עול דעות שונות והשליכו מוסרות אמונות אשר לא ידעו הראשונים, וישבו אל המקור אל כתבי קדשנו התורה והנביאים ואל כל האמונות והדעות היהודיות אשר עלו בכתבי מוריהם הראשונים היהודים המשיחיים. ולרגלי המעשה הזה גדלה וצמחה התחדשות אמונתם. מעת הולדתה תחלה ההשכלה לפלם לה ארחות: למרות עיני המורים מנגירים, שמו מנהיגי ההתחדשות עיניהם אל מקור אמונתם, ושהרו אמונת האחרות מכמה כתמים ובדרות כחות, והלא אנו רואים כי מתחכמים בכל עת לפשר הסתירות ולהנן בעד קצת עיקרי אמונתם אשר לא יסכלם האחדות, וכי אין זה אות נאמן כי אמונת האחרות היא לבדה אמונת לבם? ואמנם זכות גדולה קנתה לה ההתחדשות כי באה לעזרת החכמות להתר אגודות מוטה אשר שמו מנגיריהם

מגדירה על צוארן ולפתח הרצובותיהן, עד כי תחת דגלה ההשכלה נשאה ראש ותלך מחיל אל חיל. בתמים ובכל עו עבדו עמי ההתחדשות על שדה המדע וגברו ועשו חיל עד אשר פעולתה גברה על כל וגם על מגדריהם אשר נפרדו מהם, כי גם הכהנים שונאי השכלת העם לא יכלו לעצור עוד את שבלת ההשכלה. כל אדם אשר הדיחו רוח דעת ובינה יבין בלבו כי תורתנו וספרי נביאנו ותכמינו וכל הדעות היהודיות אשר עלו בכתבי קרשם יש להם חלק בפעולתם, והם עורו לפעול על חיי העמים ועל ההשכלה אשר השגינה בזמננו מדרגה מאין משלה. אין ערוך לכל המזכות בחקות משפט העמים בין אדם לחברו הנושאות עליהן תותם הצדק והמישרים, לכל תורות החסד והמוסר ופורת המדות, לכל החדשות אשר נבראו בארץ להגן בעד כל הזכויות האנושיות נגד החסם, לתת זכות וצדקה לכל אדם באשר הוא אדם ובכת תורת נביאנו אשר תורנו: הלא אב אחד לכלנו ואל אחד בראנו! ואמנם אלה המעמדים החדשים שנו הרבה מאד את יחסנו אל העמים. כמה דברים קשים דברו חכמינו נגד הגוים! כמה משפטים שפטו להרשיעם וכמה דינים קבעו בשום לב אל השחתת דרכי המוסר והחסד והצדק בעמים! לא נחיש כי כלם היו צודקים בזמנם אבל כמו כן לא נחיש כי בזמננו אין להם זכות וצדקה להתיקם.

אם נבינה בעמים היום ובחקר חקות משפטם התהלכנו, אז נדעה מה רב טוב פעלה זאת ההשכלה ואיזה הדרך עבר רוח הצדק הוא הרוח אשר יצא מקרב תורתנו בתחלה והתרומם והתנשא למעלה להשכיל. מי מנה כל החקים והמשפטים הישירים השוררים בארץ? להחזיק הצדק, להיות מן להוליך תום, להציל עשוקים, להבוע עלבון גרופים, לשמור על קניי האדם נגד החסם, על כבודו ועל שמו הטוב נגד מעליביו חנם, לנצור על הזכויות האנושיות מבלי משוא פנים לאדם נגד אדם ומבלי תת יתרון לדת על דת. מי ילך היום בחקות התועבות אשר הלכו בהן הגוים הקדמונים וגם? לכל מפעל נגד המוסר על כל מעשה זימה ותבל ולרתחברות שארי בשר שם החק משמר ועונשים מתאימים עם חקי תורתנו ועוד הוסיף עליהם כהנה וכהנה. מי יספור כל תורות החסד אשר היום גברו בארץ וכל חקי אהבת האדם אשר תוצאותם מתורתנו ונדלו והצליחו והרכו לעשות פרי. כל התיקונים אשר נעשו ואשר יוסיפו לעשות יום יום לזכות החברה האנושית, מי זה יספרם מרב? הלא מצד החק מקור נפתח לכל נגעי בני אדם ומחמוריהם. להחיש ישע לאבינו אדם, להושיע למטי ידם, לכלכל רעב ולהלביש ערומ. לכל שברי בני אדם הוכנו והוסרו בתיים למען הקל להם אסונם. בתי מחסה לכל מחלה ולכל נגע אשר ננעם אלהים, בתי מחסה לאבינונים חסרי כח לכלכל נפשם, בתי מחסה לזקנים ולזקנות לאלמנות ויתומים, בתי מחסה לאלמים ולעורים ולכל נבער מדעת. ומה רבו ומה עצמו הפעולות אשר נעשו להגדיל החכמות ולהאדיר. אין מספר לכל בתי הספר אשר כוננו לחנך הקטנים על פי דרכם להבינם דעת ומיטה ובכל דבר חכמת בינה אשר יאות לילדותם, אין מספר לבתי תלמוד למדעים בכל תעלומות חכמה לגדולים חקרי לב או ללמד דעת בכל מעשה ידי אמן ומלאכת חרש וחושב. כל אלה התיקונים — האיתנים אשר מובת החברה האנושית אשרה ותוקה נשענים עליהם — אונו וחקרו ותקנו מחוקקי העמים בימינו. נגד מעמרים כאלה נהפך גם משפטנו עליהם, וזכותם נכיר לתת להם פי שנים מתורתנו בהודות לשמם כי עשו פלא.

מי יגלה עפר מעיניכם חכמינו אשר חיהם כדאיות החשכים ואשר נשאתם ומסלתם עול הקשה מיד מעניכם הגוים ואשר ראייתם בעיניכם את משחתם אשר השחיתו דרכם על הארץ בכל תפאות האדם, וראיתם עתה כי המעשים המקלקלים והמדות המתועבות אשר רבקו בימיכם בעמי הארצות אשר ישבתם בקרבם נהפכו לטובה לצדק ומישרים בקרב כל עמי ההשכלה אשר אנחנו חיים עמם היום, כי אז באהבתכם אל האמת מקרב לב תתנו תורה

תורה נגד ה' ונגד בני אדם כי המשפטים הקשים אשר שפלתם על הגוים בימיכם לא על נוי זמננו יתבנו. כי לא עליהם יצטרקו כל המשפטים אשר שפלתם על הגוים הקדמונים אשר נתתם לאנשי רמים וסרימה למפיהו כובים ופופלי שקר בעדות פיהם ולנשבעים על שקר, כי לא עליהם כונתם בתחכם בני הגוים שקץ את כנותיהם ונשיהם לשמופות בזימה ונחשבו כזונות גם אתרי באו לחסות בצל החדות, כי לא עליהם מכונת האוהדה לבלתי לדון בדיניהם ובחזק משפטיהם וללכת בערכאותיהם, וכי לא עליהם חשבתם כי חסדם חמאת היא להם ותורת אהבתם איננה באמת ובתמים כי אם להתגדד ולהתפאר. אמנם בסבר פנים יפות ובלב מלא רצון היתה באים לקראתם דורשים שלום ואהבתם, בקדם פניהם בתורה כי היו משוככים נתיבות עולם להכין צדק משפט ומישורים לשרר המדות ולהרים מסר השכל ולהגדיל לעשות במעשה הטוב בחסד ובצדקה; תורה על כי פקחו עיניהם וראו כמה העו הדורות הראשונים נגדנו, וברצון הודו על עותתם ותקנה בהצדיקם קדש הזכות האנושית להעביר גם עלינו כוס הישועות להבינו כאחים לבלתי תת אותנו עוד נדחים מכונת וצדקה כגלל דתנו השונות במעשה ובאמונות הסבדילים בינינו וביננו; אך תורה על כל תורות האלהים אשר נתן נצח ועו לתורתנו ולתורת נביאינו וחכמינו להיות בעוזרי ההשכלה במלא רוחב ארצות כל הגוים. ואמנם לנו אשר ההיינו אלהים בארץ והגיענו לעתים הרחוקות האלה ודראנו כל זאת עין בעין, לנו תובה קדושה היא לפקח עינינו על חלקו החמים המקומות והמעמדים למען נפלא לפיהם מעגלי דרכינו במנהגינו ועמדם ובמשפטינו עליהם.

ספר שביעי

הבית דין כיבנה תחת נשואות רבן יוחנן בן זכאי, דרך חדש בסדרש ותולדותיו, כללים כסינים ונורות וחקקות.

פרק המישי

הבית דין כיבנה תחת נשואות ריב"ז.

עוד רועשת הארץ מקול מפלת ירושלים והרימות היכל ה', עוד תצילנה אננים לקול נאקת הללי חרב ורעב ולקול בת ציון המתיפחת, ועוד לבם רועד לשמע קול המצצת הרומי ברעה ובלעצו על הנכבשים, והנה כבר ראינו שארית קטנה אנשים חכמים וירועים הנמלטים מתוך ההפכה שמים עינם ולבם על עתידות האומה היהודיה ומתאמצים לבקש האמצעים הנאותים לדבין קיומה. ואמנם לא יקשה מהם למצוא את אשר בקשו; כי בזה היו כלם לב אחד כי התורה, מורשה קדלת יעקב, היא האמצעי הנאמן לתת שארית ותקוה לקיומם האומי, והיא הלא להם נשארה, לא שלמו בה ידי זרים ולנינוות הרומים לא יכלו להכחידה מן הארץ. כבר אז כימי שעורות המלחמה ובמסר כלה ונחרצה המפלה לירושלים היו הם המשכילים אשר במעצות ודעת ובמתינות באו במשפט על כל המעשים אשר נעשו וראו אחרית דבר מראשיתו, הם לא השפיקו בחזיונות שוא והפל אשר חזו לנפשם מרבית העם כהחולס להם קרבת יום ה' הגדול וגם לא שמו עו מבטחה בכח אדם ובקנאת בני פריצי עמנו אשר הכיתה עינם בסגורים. אמנם כבר אז הבינו מאד כי לא יהיה להם תקומה בפני הרומים והיו עיניהם נשואות אל התורה נחלת אבותם אשר רק משאריה קוו שאריתם בארץ ועל כן כבר אז היתה היא הממרה אשר הכינו לבכם אליה, עתה אתרי באה עליהם הרעה אשר ראו והגידו לאחר פרס בואה עתה התאזרו עו להשיג זאת הממרה לשים רק התורה כמטת פניהם ולהכין אותה ולסעדה. אל שארית החכמים הנמלטים, רק להם

(דוד דודשיו ודב) 3.